

Markexploatering och förtätning

– trender och traditioner inom svensk bostadsplanering

Land development and densification – trends and traditions within Swedish housing planning

Roxana Ghiaei Moghaddam

Examensarbete/Självständigt arbete • 15 hp

Sveriges lantbruksuniversitet, SLU

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Landskapsarkitektprogrammet

Alnarp 2021

Markexploatering och förtätning – trender och traditioner inom svensk bostadsplanering

Land development and densification – trends and traditions within Swedish housing planning

Roxana Ghiaei Moghaddam

Handledare: Helena Mellqvist, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Examinator: Gunilla Lindholm, Sveriges lantbruksuniversitet, Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning.

Omfattning: 15 hp

Nivå och fördjupning: Grundnivå, G2E

Kurstitel: Självständigt arbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0845

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2021

Omslagsbild: Illustration av Roxana Ghiaei Moghaddam. Fastighetsdata © Lantmäteriet

Nyckelord: Förtätning, exploatering, bostadsbrist, stadsplanering, samhällsutveckling, miljonprogrammet, Brunnshög

Densification, exploitation, housing shortage, city planning, societal development, the Swedish Million Programme

Sveriges lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Sammanfattning

Bostadsbrist är en återkommande utmaning som involverar både bostadspolitik och samhällsplanering. Olika strategier finns för att hantera fenomenet, varav vissa redan är prövade. I uppsatsen ställs ökad markexploatering i form av ianspråktagande av jungfruliga marker i relation till markexploatering i form av förtätning av existerande bostadsområden i urban kontext. För att jämföra de båda presenteras fem exploateringsaspekter som är framtagna utifrån Boverkets riktlinjer – hållbarhet, mobilitet & infrastruktur, sociala värden, krav & normer samt boendemiljö. Dessa aspekter kan i olika grad utnyttjas och kombineras för att skapa en stadsbyggnadsstrategi. För exemplifiering undersöks stadsdelen Brunnsnäs i Lunds kommun, i en fallstudie som jämför samtida samhällsvärderingar från kommunens håll med det praktiska utförandet av områdesprojektet. Utöver fallstudiens praktiska infallsvinkel tas även ett historiskt perspektiv in i litteraturstudien. Miljonprogrammet blir en referens som undersöks med utgångspunkt i samma fem exploateringsaspekter som tidigare nämnda.

Uppsatsen visar på att det finns märkbara skillnader i strategi och prioritering av exploateringsaspekter mellan 60-talets stadsbyggnadsepok samt idag. Trots detta finns grundläggande gemensamma ideal och målbilder som exempelvis hänsyn till kvalitet, ekonomiska förutsättningar och inkludering av hela befolkningens behov.

Vidare visar arbetet att den aspekt som både i historiskt och nutida sammanhang är mest relevant inom stadsplanering är sociala värden, eftersom utbyggnad av städer i grund och botten sker i syfte att förbättra invånarnas möjligheter, förutsättningar och livskvalitet. Den visar även att en utveckling har skett i prioritering av värderingar mellan olika stadsbyggnadsepoker. Slutligen, för att säkerställa en god planering, produktion och förvaltning av framtida bostäder krävs gott samspel mellan teori och praktik. Samtidigt är det viktigt att utrymme ges för undantag, för att möjliggöra en utveckling av metoder.

Nyckelord: Förtätning, exploatering, bostadsbrist, stadsplanering, samhällsutveckling, miljonprogrammet, Brunnsnäs.

Abstract

Cramped housing accommodation is a reoccurring challenge that involves both housing policies and city planning. Different strategies can be applied to handle the phenomenon, whereof some have already been put to trial. The essay puts increased exploitation in forms of claiming virgin soil, in relation to exploitation in forms of densification of already existing residential areas in urban context. In order to compare the two, five exploitation aspects are brought up which are based upon the guidelines of the National Board of Housing, Building and Planning. These consist of: sustainability, mobility & infrastructure, social values, requirements & standards, and living environment. As an exemplification, the area of Brunnskög in the municipality of Lund is researched in a case study that puts contemporary societal values mentioned in the municipality's documents, in relation to the practical execution of the area project. Aside from the practical approach of the case study, a historical perspective is also brought up in the literary study. The Swedish million programme becomes a reference, whose research is based upon the same five exploitation aspects as mentioned before.

The essay shows that there are noticeable differences in strategies and prioritizing of exploitation aspects between the 60's city development era and the current. Despite that fact, there are some fundamental similarities in ideals and goals such as regards to quality, economic conditions, and inclusion of the needs of a whole population.

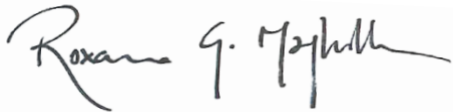
The one aspect that stands out with accentuated relevance in both a historic and contemporary context, is social values. The expansion of urban areas is mainly due to an aspiration towards improved possibilities, conditions, and quality of life for inhabitants. The essay also shows a developed prioritization of values between different places and times. Lastly, a well working exchange between theory and practice is acquired to ensure good planning, production, and management of future housing. It is also important to sometimes allow exceptions, to enable development and progress of methods.

Keywords: Densification, exploitation, housing shortage, city planning, societal development, the Swedish Million Programme.

Förord

Inspirationen till uppsatsens ämne uppstod i intresset för den storskaliga landskapsarkitekturen och dess samspel med andra samhällsliga faktorer. Likaså den mångsidiga synen på förtätning som exploateringsstrategi, som diskuterats på både gott och ont under utbildningen.

Jag vill tacka min handledare Helena Mellqvist för hennes engagerade vägledning, i ett arbete som stundtals kändes alldeles för överväldigande. Med sina kloka råd och breda erfarenhet hjälpte hon mig att hitta tillbaka till rätt spår. Tack till Eva Dalman från Lunds kommun som ställde upp på en intervju och gav sitt perspektiv till fallstudien. Stor tacksamhet riktas även mot vänner och familj som stöttat processen som lett fram till färdig uppsats. Ett särskilt tack riktas slutligen till min bror Arshia, som var den som inspirerade mig till att söka den här utbildningen från första början.

Roxana Ghiaei Moghaddam
Alnarp, maj 2021

Innehållsförteckning

1. Inledning	8
1.1. Bakgrund & problemställning	8
1.2. Mål, syfte & frågeställningar	10
1.3. Metod & avgränsningar	11
2. Litteraturstudie	13
2.1. Markexploatering & förtätning	13
2.2. Nationella krav, intresseperspektiv & målkonflikter – fem aspekter på exploatering för bostäder	15
2.3. Miljonprogrammet som historisk referens	16
2.3.1. Hållbarhet	17
2.3.2. Mobilitet & infrastruktur.....	19
2.3.3. Sociala värden.....	20
2.3.4. Krav & normer	22
2.3.5. Boendemiljö	25
3. Fallstudie - Brunshög	28
3.1. Bakgrund & kommunala målbilder	28
3.2. Brunshög i relation till kommunal planering	30
3.3. Brunshög i praktiken – en intervju.....	30
3.4. Sammanfattning av fallstudie	32
4. Avslutande del	34
4.1. Diskussion & analys	34
4.1.1. Svensk förtättnings- och markexploateringsstrategi då och nu	34
4.1.2. Betydande parametrar inom markexploatering	36
4.1.3. Planering, produktion & förvaltning för hantering av bostadsbrist	39
4.2. Slutsats.....	40
4.3. Metoddiskussion.....	41
4.4. Vidare forskning	41
Referenser	43

1. Inledning

1.1. Bakgrund & problemställning

Bostadsbrist är en återkommande samhällsutmaning för både stadsplanerare och politiker. Hur utmaningen hanteras beror på vilka strategier som åtas, och valet av dessa har varierat under historiens gång. Exploatering av städer och orter sker kontinuerligt, antingen i form av förtätning eller genom andra metoder. Denna uppsats undersöker de svenska exploateringsstrategierna som funnits och som finns idag i syfte att hantera bostadsbrist.

Bostadsbrist beskrivs av Boverket (2016b) som ett begrepp med två definitioner. Det finns så kallad ”marknadsbrist” samt ”behovsbrist” där det förstnämnda syftar på obalansen mellan bostadstillgången och människors preferenser och ekonomi. Marknaden är alltså inte lämpad för befolkningens budget eller deras boendepreferenser, och det blir bristande jämvikt mellan utbud och efterfrågan. ”Behovsbrist” betyder däremot att den rådande bostadsstandarden på marknaden inte är tillräcklig hög för att möta de behov som finns. Denna definition menar på att det inte är negativt om man skulle bo bättre än man egentligen behöver, men att motsatsen inte hade varit hållbar (Ibid).

De olika effekterna av bostadsbristen märks av på flertal sätt, främst i de tre storstadsregionerna som består av Storstockholm, Storgöteborg och Stormalmö (Boverket, 2016b). Höga priser på bostadsrätter samt långa köer till förstahandskontrakt på hyresrätter gör bostadsbristen särskilt påtaglig för de som aktivt söker boende. Likaså påverkar bristen av bostäder även arbetsmarknaden, då flera arbetsgivare i storstadsregionerna larmar om att det blir svårare och svårare att rekrytera ny arbetskraft av lämplig kvalifikation, eftersom rörligheten på bostadsmarknaden är såpass låg (Ibid). Följaktligen stramas regionernas tillväxtpotentialer åt, och således även den nationella ekonomin.

De människor som känner av bostadsbristen extra mycket är ofta de som är nya på bostadsmarknaden, som exempelvis unga och nyanlända (Lunds kommun, 2017a). Även för den som har ett missbruk, psykisk ohälsa eller är arbetslös är bostadsbristen påtaglig. Många av de grupper som har problem med att hitta bostad söker hjälp hos kommunen, eftersom de delvis ansvarar för att se till att alla får

tillgång till lämpligt boende (se avsnitt 2.3.4). På grund av underskottet på bostäder och otillräckliga ekonomiska medel blir lösningarna vanligen temporära, och ofta kan det leda till negativa utfall. Barnfamiljer som bemöts med tillfälliga bostadslösningar genomgår frekventa adressbyten, vilket kan leda till brutna kontaktnät för individerna i familjen – särskilt barn. Detta kan påverka barnets skolprestationer och fritidssysselsättningar, men för motverkan jobbar vissa kommuner med att förbättra tillgången till mötesplatser, kultur- och fritidsaktiviteter, samt läxhjälp (Ibid).

Hemlöshet är också en indirekt konsekvens av bostadsbristen då det enligt Lunds kommun (2017a) sällan är sociala problem som orsakar avsaknaden av boplatser, utan snarare en bristande förankring i bostadsmarknaden. En av de vanligaste orsakerna till hemlöshet är otillräcklig tillgång till hyresrätter med låg hyra. En annan bidragande faktor är svårigheter med att bli beviljad ett bostadslån för köp av bostadsrätt (Ibid). Alltså är det ett bristfälligt utbud på bostäder av variation på marknaden.

En annan konsekvens av bostadsbristen är att många tvingas bo trängre än vad normerna för boyta tillåter, än en gång på grund av en bristfällig marknad. Trångboddheten är enligt Boverket (2016b) mycket påtaglig i storstadsregionerna, och flera undersökningar har gjorts för att hitta samband mellan boyta och särskilda demografiska grupper. I några sammanhang framgår det att trångboddheten är större bland de områden som kantar storstäderna, och att det finns en trend som visar på att det ofta är unga och barn som lever trångbott. I de områden där trångboddheten är hög finns också en trendande andel befolkning med låg medianinkomst. Boverket (2016b) nämner därtill att det finns flera studier som bekräftar att det i större utsträckning är demografiska grupper med utländsk bakgrund som är trångbodda, i jämförelse med svenskfödda grupper.

Trångboddheten har länge funnits i olika former och utbredningar, detta parallellt med att normerna och definitionerna utvecklats och byggts på under historiens gång. Efter miljonprogrammet under 60-talet var bostadsbristen inte längre ett lika stort problem, och allt fler bostäder låg lediga för människor att flytta in i. Trångboddheten var dock fortfarande ett problem, främst för stora familjer med låg inkomst. Istället för att bygga fler bostäder av lämpliga storlekar och pris höjdes bostadsbidragen för att stötta de som ville dela upp sina hushåll för att minska trångboddheten. Lösningen ansågs mer effektiv än att öka bostadsproduktionen ytterligare (Boverket, 2016b).

I dagsläget är den mest eftersträvade typen av exploatering förtätning (Boverket, 2016a; Burton, 2000; Lunds kommun, 2018a; Malmö stad, 2018b). Med förtätning tillkommer flera utmaningar, som ställer krav på de stadsrum som utformas och sätter prägel på vår stadsbyggnadsepok. Senaste gången Sverige stod inför en liknande situation var under 1960-talet, då det så kallade ”miljonprogrammet” genomfördes för att råda bot på problemet. Projektet var den huvudsakliga strategin

för att lösa bostadsbristen som rådde, och är en av de senaste storsatsningarna i sin skala inom samhällsbyggnad. Effekterna från detta nationellt omfattande projekt kan efter mer än 60 år senare betraktas i samhället, och dess avtryck i svensk stadsplanering är stort – på både gott och ont.

Idag står stadsplanerare inför en liknande situation som under 60-talet. Boverket skriver i *Budgetunderlag 2019-2021* (2018) att befolkningsutvecklingen tyder på ett fortsatt ökat antal invånare. Enligt en bostadsenkät som 2017 gjordes på Boverkets begäran, angav 255 av 290 svenska kommuner att det fanns ett underskott på bostäder (Ibid). Därför har Boverket (2018) angett att 600 000 bostäder kommer behöva byggas i Sverige mellan 2017-2025, i syfte att tillgodose befolkningstillväxten och hantera bostadsbristen.

1.2. Mål, syfte & frågeställningar

Mål

Arbetet ska främst undersöka tre begrepp som ofta förekommer inom stadsplanering - förtätning, exploatering, och bostadsbrist. Målet är också att diskutera de viktigaste aspekterna ur begreppsgenomgången utifrån dess relevans och användning inom stadsplanering, med exempel i en fallstudie.

Syfte

Arbetet syftar till att undersöka strategier för hantering av bostadsbrist, samt att undersöka de aspekter som ligger till grund för strategierna. Genom att undersöka vad som kan orsaka eller bidra till ett samhällsproblem som bostadsbrist, samt uppmärksamma de eventuella effekterna och konsekvenserna av exploatering och förtätning som lösning, ges landskapsarkitekter och övriga aktörer inom branschen chansen att ta lärdom av hur stadsplaneringen påverkar invånare och användare både lång- och kortsiktigt.

Frågeställningar

- Vad finns det för förhållningssätt till byggandet av nya bostadsområden, och vilka parametrar är viktiga när vi planerar vår samhällsstruktur?
- Hur planeras, produceras, och förvaltas bostäder utifrån ett exempel i Sverige?

1.3. Metod & avgränsningar

Arbetet kommer bestå utav en kvalitativ arbetsmetod, som innefattar en litteraturstudie samt en fallstudie. Den förstnämnda är utformad efter ett ramverk vars framställning är baserat på Boverkets olika rapporter. Ramverket är i sin tur uppdelat i fem delar – en struktur som är återkommande i arbetets olika avsnitt. Även ett historiskt sammanhang presenteras för att ge ett tidsperspektiv över utvecklingen. En fallstudie utförs i uppsatsen, med syfte att ge det teoretiska avsnittet en samtida verklighetsförankring. Därefter ställs fallstudien i relation till litteraturen och dess olika tidsperspektiv i diskussionen, och besvarar de frågeställningar som utgör utgångspunkten för hela uppsatsen.

Litteraturstudie

Litteraturstudiens syfte är att ge bakgrundsinformation och definitioner för de begrepp som är centrala inom uppsatsen. Den ska både ge ett samtida perspektiv på de parametrar som utgör ramverket, och en historisk infallsvinkel. De källor som står till grund för litteraturstudien är bland annat vetenskapligt granskade artiklar, tidskrifter, samt kommunala och statliga dokument som rapporter och utredningar.

Fallstudie

Flyvbjerg (2006) påpekar betydelsen av kontextbaserade fakta och erfarenhet, eftersom det bidrar till en form av expertis olik strikt teoretiska fakta. Fallstudien bidrar med den typen av infallsvinkel i detta arbete, och utspelar sig i stadsdelen Brunnhög i Lunds kommun. Utöver de kommunala dokument och planer som varit till underlag, har en semistrukturerad intervju utförts i samarbete med kommunen. Enligt Kvale & Brinkmann (2009) är en kvalitativ intervju ett sätt att försöka förstå världen från intervjuobjektets perspektiv, och på så sätt beröra deras erfarenheter kring ett ämne snarare än att utgå från rena fakta.

Intervjun strukturerades utefter ramverkets fem indelningar. Syftet med intervjun var att få svar på om kommunens projektchef ansåg att de hade lyckats med projektet utifrån de fem parametrarna som ingår i ramverket, samt vilka utmaningar de stött på från olika håll. Resultatet från intervjun redovisas i fallstudien och återupptas även i diskussionen.

Avgränsningar

De begrepp som uppsatsen bygger på är generellt sett relativt breda och krävde avgränsning för att kunna ge relevanta svar på frågeställningarna. En definition i kombination med de ideologier som format begreppen samt de effekter som de kan ha på samhället ansågs vara av relevans för arbetet.

Ramverkets uppbyggnad kring fem aspekter är delvis en metod för att ge avgränsning till uppsatsens relativt breda ämnen. Eftersom frågeställningarna berör samhällseliga utmaningar på nationell nivå under två epoker, krävdes gemensamma

faktorer för att ge en relevant jämförelse. Ramverket står för den sammanhållna strukturen av dessa.

2. Litteraturstudie

2.1. Markexploatering & förtätning

Ordet exploatering betyder ordagrant att ”utnyttja” eller ”nyttiggörande” och syftar på att använda eller bearbeta något – exempelvis mark (Nationalencyklopedin, u.d.). I stadsbyggnadssammanhang innebär det att mark utnyttjas i urban kontext för olika ändamål som till exempel bebyggelse, infrastruktur eller grönytor. Mark som blivit bearbetad är därmed inte längre jungfrulig. Således är exploatering förknippat med de flesta typer av strategier för stadsutveckling. I negativ betydelse kan exploatering per definition även innebära att ”hänsynslöst utnyttja något” (Ibid).

Exploatering kan integreras i stadsplaneringen med olika utgångspunkter och prioriteringar. I många sammanhang är begreppet förknippat med förtätning, eftersom det är en av de vedertagna strategierna för stadsutveckling idag (Boverket, 2016a). De fokusområden som finns, och som återkommer i litteraturen, är många (Boverket, 2016a; Burton, 2000; Haaland & van den Bosch, 2015). I denna uppsats kommer de kallas för exploateringsaspekter.

Boverket (2016a) skriver om tidigare stadsbyggnadsstrategier som innebar att städerna växte utåt, i takt med att en bilberoende kultur började växa sig allt större. Värdefull natur- och jordbruksmark togs i anspråk och det skapades tydliga ”årsringar” i stadsstrukturen. Idag har fokus skiftat till stadsutveckling i form av förtätning, för att motverka en utglesning av städernas utbredning. På så sätt är det tänkt att stadsutvecklingen ska bidra till hållbarhet – exempelvis genom bevarandet av värdefulla marker (Ibid).

I en rapport publicerad av Naturvårdsverket (2015) presenteras fyra olika anledningar till varför urban mark exploateras i växande grad, som identifierats av urbanekonomisk forskning kring städernas utbredning. De fyra faktorerna är befolkningstillväxt, inkomstillväxt, markpriser samt resekostnader (Carlsson, Berglund, Ericsson, Kyllingstad, Pädam & Tornberg, 2015). En ökad exploatering av urban mark kan också formuleras som förtätning – ett begrepp som på olika sätt saknar en etablerad definition (Ibid). I litteraturen identifieras flera olika

bemärkelser av förtätning som exempelvis: effektivare utnyttjande av mark i staden (Carlsson, et al., 2015), ökad andel invånare på en avgränsad yta (Berg, Hedfors & Granvik, 2012), samt nyproduktion i anslutning till befintlig bebyggelse (Lunds kommun, 2018a). Dessa definitioner kan ofta kombineras på olika sätt för uppnådd önskad effekt. I Naturvårdsverkets rapport skrivs det att förtätning i de flesta sammanhang anspelar på ett mer effektivt utnyttjande av marken i städer eller kommuner (Carlsson et al. 2015). Det ska även på något sätt generera en ökad koncentration av människor och bebyggelse så att samhällsliga funktioner och tillgångar kan utnyttjas till fullo (Ibid).

Förtätningens olika påföljder har dokumenterats i flera internationella sammanhang. I många fall poängteras det att städer som har en högre ”densitet” ofta genererar mindre biltrafik och således mindre utsläpp, bättre möjligheter för kollektivtrafik samt gång- och cykelvägar, ökad tillgång till lokal service, starkare utveckling och användning av infrastruktur, och livligare stadskärnor (Burton, 2000). Samtidigt bevaras landsbygden och dess värdefulla marker. Med högre ”densitet” menas i detta fall att exploaterad mark som står oanvänd utnyttjas, effektiviserad användning av existerande bebyggelse - exempelvis genom utveckling av befintliga potentialer – och ökad befolkning per yta (Ibid). Således bevisas det än en gång att förtätning kan innebära att många olika definitioner kombineras.

Antalet mer eller mindre vedertagna definitioner av förtätning kan i olika sammanhang syftas på samt tolkas olika, vilket påverkar vilken typ av metod och strategi som används när beslutet om förtätning på en särskild yta väl har tagits. Lunds kommun (2018b) skriver om betydelsen av att anpassa förtätning till platsen där det ska genomföras, för att påverkan av omgivande områden ska ske i så liten utsträckning som möjligt. En förändring ska ha en typ av förankring utifrån platsens egna förutsättningar och kräver dialog med sin omgivning (Ibid). Dock skriver Haaland & van den Bosch (2015) att de förtätningmetoder som tas i bruk inte alltid är passande för ändamålet när de väl appliceras på vissa platser. De menar att förtätning istället kan bli ett svepskäl för exploatering, där mark som annars hade ansetts vara av värde för invånarna bortprioriteras för att göra plats för nybebyggelse i förtätningens namn. Ett exempel på sådan mark är stadens grönytor, vars nedskärning kan innebära förlusten av värdefulla tillgångar – som exempelvis rekreativmöjligheter (Malmö stad, 2018a). I idéskriften *Rätt tätt* från Boverket (2016a) citeras Peder Hallkvist, stadsarkitekt i Örebro, och även han nämner att begreppet förtätning används på ett vårdslöst sätt, liksom av professionella inom området. Ordet kan ha olika innebörd beroende på vem som talar, och för vissa kan det innebära något positivt - som exempelvis en koppling till hållbarhet (Ibid). Hallkvist säger också att det för andra kan betyda att man bygger på bekostnad av grönytor – precis som Haaland & van den Bosch (2015) poängterar. Även Lunds kommun (2018b) skriver om hur förtätning ibland ses som ett hot mot stadens

parker och grönytor, och tillägger att tillbyggnadsprojekt ofta kan innebära en principiell avvägning där olika intressen och deras värden ställs emot varandra. Grönytor bidrar med en rad ekosystemtjänster, bland annat ekologiska och rekreativa värden samt en underlättad dagvattenhantering (Ibid). Därför kan förlusten av dessa innebära flera risker. Vissa kommuner använder sig av så kallade balanseringsprinciper som innebär att kompensationsåtgärder åtas för att hantera en ökad exploatering (Lunds kommun, 2018b; Malmö stad, 2018a). Det kan innebära att en utvärdering utförs av de kvaliteter som kan gå förlorade eller skadas vid exploatering, och att dessa kompenseras på andra sätt (Lunds kommun, 2018b). Vikten av att skydda naturmiljö och biologisk mångfald framgår tydligt i ett antal kommundokument, just eftersom de genererar så många ekosystemtjänster (Lunds kommun, 2018b; Malmö stad, 2018a). Dock påpekas det som en brist att många av de kompensationer som vidtas vid exploatering ofta har ett fokus på gestaltning istället för omsorg av biologisk mångfald (Malmö stad, 2018a). Haaland & van den Bosch (2015) skriver att det finns mycket litteratur om urbana förtättningsprocesser, men att det sällan skrivs om hur grönytor ska bevaras, hanteras och planeras för i samband med den typen av exploatering. Det poängteras att det är en stor utmaning att bevara grönytor på ett lämpligt sätt i förhållande till förtätning, och att den vanligaste lösningen är att kompensera kvantitet med kvalitet (Ibid).

En annan negativ effekt av förtätningen är just förtätningen. En ökad koncentration av människor på en mindre yta innebär ett större slitage på offentliga platser som gator, parker och torg (Lunds kommun, 2018b). Det blir ett högre användartryck på närmiljöer och deras funktioner, då fler människor på en mindre yta är i behov av dem (Ibid). En högre koncentration av människor innebär också fler som råkar ut för fara vid ett olycksfall. Det är därför även viktigt att planera för att underlätta framkomligheten för räddningstjänst och dylikt. Genom att anpassa markanvändningen gällande infrastruktur och göra fysiska anpassningar i planeringen beträffande till exempel placering av farliga verksamheter eller transportleder för farligt gods, kan förutsättningar skapas för effektiva räddningsinsatser. Verksamheter och bebyggelse med särskild prioritering eller högre riskfaktor som exempelvis skolor, vårdinrättningar eller flerbostadshus bör också tas i hänseende till utökad grad inom planeringen av en tätare stad (Ibid).

2.2. Nationella krav, intresseperspektiv & målkonflikter – fem aspekter på exploatering för bostäder

För att kunna säkerhetsställa en fungerande samhällsplanering och markexploatering finns flertal lagar och krav i form av bland annat PBL (Sveriges Riksdag, 2010) samt Miljöbalken (Sveriges Riksdag, 1998). Dessa tolkas i sin tur till riktlinjer som publiceras av Boverket – myndigheten för samhällsplanering,

byggande och boende. Lagarna finns till för att underlätta för planerare att lösa eventuella målkonflikter som kan uppstå mellan diverse intressenter. Detta kan ske på grund av att det finns olika perspektiv bland inblandade parter. En syntes har konstruerats utefter de olika perspektiv som framgått utav Boverkets riktlinjer – som i sin tur är baserade på aktuell forskning. Syntesen har gett upphov till det ramverk som uppsatsen är uppbyggd utefter, i form av aspekter som organiserar studierna av policydokument på kommunal, nationell och global nivå, samt forskningslitteratur.

Aspekterna är uppdelade i fem avsnitt, men denna uppdelning är i uppsatsen inte definitiv. Av Boverkets riktlinjer går att avläsa ett skiftande förhållningssätt, där de framtagna aspekterna ibland beblandas och benämns på olika sätt tillsammans. Därav anses gränserna mellan aspekternas omfattningsområden vara av fluktuerande karaktär (se figur 3). För att tillämpa aspekterna på fallstudien i Brunnsög testas den först på miljonprogrammet, som program för byggande av 1 000 000 bostäder på 60- och 70-talen.

2.3. Miljonprogrammet som historisk referens

De utmaningar som finns med bostadsbristen, och att förse alla med lämplig bostad till rimliga priser och variation är inte nya. Under 60-talet påbörjades det så kallade miljonprogrammet, som var riksdagens svar på den rådande bostadsbristen. I tidskriften *Miljonprogrammets bostäder: bevara – förnya – förbättra* skriver författarna Sonja Vidén, Gunilla Lundahl och Nino Monastra (1992) om utvecklingen i Sverige efter andra världskriget, som ledde till en kraftig ekonomisk tillväxt. Denna utveckling bidrog i sin tur till att industri, näringsliv och offentlig sektor utökades i hög takt. Mellan krigets slut och 60-talet genererade högkonjunkturen en inkomstökning för en stor del av befolkningen, och allt fler började konsumera mer och hade råd att efterfråga större bostäder med högre standard. Bilen började bli allt vanligare i hushållen, och överlag lades nya krav på samhällets fysiska samt sociala miljö på ett genomgripande sätt (Vidén, et al., 1992). Dessa faktorer är några av orsakerna till att riksdagen 1965 satte som mål att mellan 1965-1974 bygga en miljon bostäder, för att kunna möta den växande bostadsefterfrågan och de förhöjda kraven på standard. Detta skedde efter att omfattande bostadspolitiskt inriktade utredningar hade utförts under skiftet mellan 50-60-talen. Utredningarna visade att en tredjedel av Sveriges bostäder saknade en så kallad ”modern standard” som väsentligen innebar tillgång till centralvärme, vatten och avlopp, wc etcetera. Av alla hushåll var cirka en fjärdedel trångbodda, där var tionde barnfamilj hade det så trångt att man bodde fler än två personer per rum, kök ej inkluderat. Således blev miljonprogrammets främsta mål att lätta på bostadsbristen, framförallt i storstäder och orter där urbaniseringen lett till ökat tryck på bostadsmarknaden (Ibid).

Även om förtätning inte var den vedertagna strategin för miljonprogrammet, kan vi idag se effekterna av de strategier som tillämpades då. En litteraturstudie med miljonprogrammet som historisk referens har därför framställts för att klargöra vilka åtgärder som åtogs för att motverka bostadsbristen, samt påföljderna av dessa. Miljonprogrammet bidrar till en referens att ta lärdom av när vi återigen står inför samma typ av utmaning med bostadsbristen idag. Idealerna för utbyggnaden av våra städer ändras hela tiden. För att kunna ställa denna storskaliga hantering av den dåvarande bostadsbristen i relation till de utmaningar som finns idag, kommer följande avsnitt att lyfta fram litteratur kring fem exploateringsaspekter och förhållningssätten till dessa idag, respektive under miljonprogrammet.

2.3.1. Hållbarhet

Ett begrepp som i många sammanhang och skalor blivit återkommande är hållbarhet. Begreppet hållbar utveckling, eller "sustainable development" på engelska, myntades av den amerikanska författaren och miljövetaren Lester Brown år 1981 (FN, 2016). Konceptet blev internationellt omtalat efter att Världskommissionen för miljö och utveckling, även kallad Brundtlandskommissionen, år 1987 släppte rapporten "Vår gemensamma framtid". Först då definierades begreppet "hållbar utveckling", och dess tre inriktningar, officiellt av FN. Begreppet innefattar ekologisk, ekonomisk och social hållbarhet (Ibid). I detta avsnitt syftas det främst på två av dessa inriktningar - ekonomisk samt ekologisk hållbarhet.

De globala målen, eller Agenda 2030 som det även kallas, innefattar 17 punkter som berör olika typer av hållbar utveckling – varav punkt 11 står för hållbara städer och samhällen (UNDP, 2021). Under denna punkt finns i sin tur flera delmål med olika inriktningar inom stadsplanering och förvaltning. Ett av de delmål med högst relevans till ekonomisk hållbarhet är 11.1 - *Säkra bostäder till överkomlig kostnad*, som bland annat innebär att det ska finnas bostäder som är säkra samtidigt som de erbjuds till rimligt pris, med tillgång till grundläggande tjänster. Den ekonomiska delen av detta delmål kan kopplas till marknadsbrist, som är den definition av bostadsbrist som innebär att marknadspriserna är för höga för bostadssökande. Eftersom det finns en påtaglig trend av ökande priser på bostadsrätter i Sverige (Boverket, 2016b) kan det konstateras att en del av bostadsbristen är av marknadsdefinition, vilket innebär att svenska politiker behöver ta extra hänsyn till det elfte målet för Agenda 2030.

Ekologisk hållbarhet har alltmer blivit en viktigare fråga och i Agenda 2030 berörs denna fråga ur ett samhällsplaneringsperspektiv i punkt 11.B - *Implementera strategier för inkludering, resurseffektivitet och katastrofriskreducering* samt 11.6. – *Minska städernas miljöpåverkan* (UNDP, 2021). Den förstnämnda punkten syftar dels på: "integrerade strategier och planer för /.../ resurseffektivitet, begränsning av och anpassning till klimatförändringar /.../". Den andra punkten syftar på att minska

städers miljöpåverkan per person, främst med fokus på en förbättrad luftkvalitet (Ibid).

Sverige har som mål att vara ledande i utförandet av Agenda 2030 och för att kunna uppnå det har den svenska regeringen sammanställt en nationell Agenda 2030-delegation (SOU, 2016). Detta gjordes i samråd med bland annat kommuner, landsting och myndigheter, och det är statens ansvar att i kommunikation med dessa parter försöka uppfylla målen (Ibid). Därför är det inte sällan som kommuner implementerar de globala målen i sina handlingar. De tre storstadsregionerna Stockholm, Göteborg och Malmö har tydliga kopplingar till Agenda 2030 dels i sina översiktsplaner, men också i särskilda dokument avsedda för stadsplanering i förhållande till de 17 målen (Göteborgs stad, 2019; Malmö stad, 2018c; Stockholms stad, 2021). I och med att det är kommunerna som har planmonopol samt ett bostadsförsörjningsansvar, (se avsnitt 2.3.4) och även bär ansvar för förvaltning av offentlig mark, innebär det att flera av delmålen i agendan till stor del ligger i deras händer (Göteborgs stad, 2019). Olika insatser kan göras från kommunalt håll för att främja hållbarheten. Storskaliga satsningar på blågrön infrastruktur kan tas i hänsyn, men även regelverk och direkta åtgärder som trängselskatt kan införas (Ibid).

Att förtäta med fokus på hållbarhet är en strategi som har stark koppling till stadsbyggnadspolitik. Delegationen för Agenda 2030 lyfter särskilt frågan om bostadsbrist och bostadssegregation i Sverige, samt att det finns risk för bristande kvalitet i planering och exploatering när det sker i snabb takt (Ibid).

Med miljonprogrammet som historisk referens

I och med att miljonprogrammet planerades redan under 60-talet, innebär det att hållbarhetsbegreppet inte var etablerat, och därmed inte en aspekt som kunde tas i anspråk vid exploatering. Dock hade förorening av luft, vatten och jord samt skogsskövling och andra typer av miljöskador skett i sådan stor utsträckning att det under 60-talet väckte oro för utvecklingen av den globala resursutvinningen (FN, 2016). Sverige blev först med att ta initiativet att bedriva den första miljökonferensen på internationell nivå i FN:s historia. 1969 beslutade Generalförsamlingen att konferensen skulle äga rum i Stockholm 1972. 113 länder deltog, och historiskt sett anses konferensen vara en startpunkt i FN:s arbete med hållbar utveckling - trots att begreppet ännu inte myntats (Ibid).

Miljonprogrammet har haft stort inflytande på bostadsutbudet i Sverige. Av de knappt 5 miljoner bostäder som finns i Sverige, byggdes drygt en miljon av dessa under perioden mellan 1965-1974 (SCB, 2018). Det innebär att ungefär en femtedel av dagens bostadsbestånd tillkom under miljonprogrammet. Att projektet utfördes utan någon särskild hänsyn till hållbarhet innebär flertal konsekvenser för stadsplaneringen. Den faktor som främst kan utvinnas av litteraturen är bristande hänsyn till resurseffektivitet (Vidén, et al., 1992). I avsnitt 2.3.4 benämns den

framtvingade industrialiseringen samt uppfinnandet av nya material och metoder för effektivt bostadsbyggande. Denna experimentella fas har lett till att många bostäder inte höll en materiell standard särskilt länge, och blev snabbt i behov av renovering (Kristensson, 1994; Vidén, et al., 1992).

En annan ineffektiv resursanvändning är den extensiva exploateringen av jungfruliga marker – som idag värderas högt ur en hållbar stadsplaneringssynpunkt. Den korta tidsfristen samt begränsade finansieringen som miljonprogrammet blev tilldelat resulterade i att lättexploaterad och billig mark blev förutsättningarna för en stor del av den nya bebyggelsen. Omgivande befintlig bebyggelse och övriga verksamheter blev ofta en olägenhet i sammanhanget. Därför ianspråktofs ofta jungfruliga marker - det vill säga marker som tidigare inte blivit exploaterade – som exempelvis tidigare skogs- och jordbruksmark. Denna aspekt påverkade även det sociala sammanhanget eftersom nybebyggelsen som följd ofta hamnade relativt långt bort från övrig tätbebyggelse. Dessa faktorer bidrog till att områdena ofta upplevdes som historie- och identitetslösa, eftersom de saknade koppling till befintliga stadsdelar, och den befolkning samt verksamhet som fanns där (Vidén, et al., 1992).

2.3.2. Mobilitet & infrastruktur

Detta avsnitt kommer främst att beröra infrastruktur och hur det planeras för i sin helhet. Exempelvis innefattar det olika typer av transport- och kommunikationsmedel, samt olika fokus på kollektivtrafik och bilism.

Flera källor nämner upprepade gånger att välplanerad förtätning av en stad medför en god infrastruktur, där det finns närhet till nödvändiga vardagsmål som service och kollektivtrafik (Burton, 2000; Lunds kommun 2018b). Burton (2000) skriver om vikten av öka en stads densitet för att skapa en sorts sammanhållen gemenskap och maximal samhällsfunktion, samtidigt som Lunds kommun (2018b) inkluderar i sin översiktsplan att det är viktigt att förtäta nära existerande kollektivtrafiknoder. Dessa ska sedan knyta samman alla stadens stadsdelar och ge upphov till bostadsupplåtelse av tydlig mångfald, med förbindelser som gör mötesplatser extra tydliga i landskapet och där det är lätt att känna trygghet (Ibid). En tät stad ska således knyta samman dess invånare och bidra till att vardagen, och allt som den medför, finns inom rimligt räckhåll.

Infrastrukturen ska även, som nämnt i avsnitt 2.1, underlätta hanteringen av olycksfall, och ge möjlighet till effektiv framkomlighet för räddningstjänst och dylikt. Genom strategisk placering av byggnader och verksamheter med högre riskfaktor vid olycka kan räddningsinsatser underlättas (Lunds kommun, 2018b). Således gynnas en tät stad av infrastruktur med anpassning till blåljusjänster.

Med miljonprogrammet som historisk referens

Miljonprogrammet och dess infrastruktur påverkades starkt av bilismens rörelser - en ideologi som blev populär redan på 50-talet (Vidén, et al., 1992). 50-talets stadsplaneringsideal för infrastruktur präglades av strävan efter att separera stråk med olika funktion och ändamål. Denna typ av ideologi fanns fortfarande kvar vid planeringen under 60-talet. Bostadsområden skulle struktureras efter en sorts hierarki, där gång- och cykelstråk var tydligt separerade från bilvägar. Mellan dessa hierarkier fanns olika standarder och trafikhastigheter, och ett av målen var att skapa en skyddad miljö för gång- och cykeltrafikanter. Eftersom bilen blev allt vanligare bland hushållen och därmed en större del av vardagen, blev det viktigt att anlägga så kallade bilparker nära husentréer (Ibid). Infrastrukturen blev precis som många andra delar av planeringen under miljonprogrammet relativt storskalig (Kristensson, 1994).

2.3.3. Sociala värden

Denna exploateringsaspekt hade kunnat kallas för ”social hållbarhet” och ingå under hållbarhetsaspekten under avsnitt 2.3.1. Ibland bibehålls en holistisk syn på begreppet ”hållbar utveckling” eftersom det är så pass komplext att det försvårar uppdelning i alltför stor utsträckning (Dalman, 2021). Samtidigt visar litteraturstudien på att flera källor lägger relativt stor betoning på just sociala värden (Burton, 2000; Lunds kommun, 2017a; Malmö, 2018c). Således anses det av relevans för arbetet att tilldela en separat exploateringsaspekt för ämnet, för att belysa dess benämning i litteraturen samt dess roll inom stadsbyggnad. Därför benämns detta avsnitt som ”sociala värden”, och innefattar i den här meningen bland annat graden av invånarnas känsla av trygghet och tillit. Ett stadsrum ska även kunna uppmuntra till sociala mötesplatser, som kan bidra till integration och inkludering med rörelse och utrymme för anspråkstagning (Lunds kommun, 2017a). Vem bygger vi våra städer för egentligen, och hur förespråkas demokratisk och inkluderande stadsplanering?

Under slutet på 1900-talet började den glesa och spridda stadsstrukturen att ifrågasättas på flera olika grunder (Lunds kommun, 2018a). Det resonerades kring den ineffektiva resursanvändningen i relation till miljömässiga aspekter, samtidigt som mer uppmärksamhet riktades mot bland annat sociala och kulturella värden. Snart kom ideal som predikade om en tät stad där funktionsblandning skulle bidra till skapandet av bland annat tolerans, sociala möten och överbyggandet av klyftor i samhället. En tätare stad var därmed tänkt att bidra till starkare sammanhållning, rörelse och därmed trygghet. En varierad bebyggelse med olika upplåtelseformer bebländar befolkningen, som i kombination med minskade klyftor mellan områden bidrar till socioekonomisk, kulturell och etnisk integration (Ibid).

Burton (2000) skriver att det både finns bärande och bristande bevis till att en tätare stat bidrar till social struktur, som på något sätt genererar större social

jämlikhet i samhället. Social jämlikhet, eller ”social equity”, kan definieras på flera olika sätt, varav ett exempel är att alla invånare har lika tillgång till de resurser och service som erbjuds av staden. Likaså skriver Lunds kommun (2017a) om social hållbarhet, och betonar vikten av ett jämställt samhälle med tolerans och människors lika värde i fokus. För att uppnå det krävs tillit och förtroende mellan samhällets invånare samt en delaktighet i kommunala beslut som ligger till grund för stadsutveckling. Graden av tillit i Sverige är en av de största uppmätta i hela världen. Dock varierar statistiken mellan olika demografiska grupper. Det är påvisat att det i områden med skiljande socioekonomisk struktur råder större skillnader i tillitsgrad. Även de som har bättre hälsa har generellt en högre tillit till sina medmänniskor (Ibid). Lunds kommun (2017a) punktar upp särskilda sociala aspekter som är viktiga för att bibehålla ett starkt civilsamhälle. Bland dessa nämns integration, inkludering och delaktighet, samt trygghet. Även Malmö stad (2018c) poängterar att dessa faktorer är byggstenarna för att bidra till att individer känner en bärkraft från och associering till samhället.

Med miljonprogrammet som historisk referens

Ett av syftena med miljonprogrammet var att spegla den svenska välfärdspolitiken där social jämlikhet förespråkades, samtidigt som det gavs ett svar på den pågående urbaniseringen som präglade 1900-talets mitt (Mack, 2021). Relativt snabbt efter genomförandet av miljonprogrammet, och ofta redan under 70-talet innan projektet avslutades, kritiserades inte bara den fysiska utformningen av områdena utan även det sociala klimatet de bidragit till (Ibid). Högerpopulistiska röster poängterade den höga andelen invånare av utländsk bakgrund som bosatte sig i miljonprogrammen, och syftade då på utlandsfödda samt de med utlandsfödda föräldrar. Dessa röster kopplade enligt Mack (2021) de nämnda grupperna till sociala problem som narkotikahandel, mordbrand, upplopp och ibland även mord. Polisen släppte därtill en rapport där stadsdelar kartlades som antingen utsatt område, riskområde eller särskilt utsatt område – vilket senare kritiserades då det ansågs som ett stöd för de högerpopulistiska åsikterna. Mack (2021) skriver att den typen av klassande av miljonprogramsområden gav en stämpel som drog alla stadsdelar och deras invånare över en kant, och bidrog till en pessimistisk syn på det sociala livet som pågick under deras vardag. Således föddes en diskussion i Sverige om huruvida miljonprogrammet bidrog till segregation, delvis på grund av byggnadstypologin och separationen av trafiksystem (Friesen, Malbert & Nolmark, 2012).

Det finns andra källor som styrker denna diskussion, däribland Vidén, et al. (1992). Allteftersom fler fick tillgång till bostad, omfördelades också vilken typ av demografi som sökte sig till de karakteristiska förorterna. De som hade råd flyttade vidare till småhusområden som ansågs vara mer socialt och ekonomiskt stabila. Detta ledde till segregering, då de med sämre socioekonomiska förutsättningar tvingades bosätta sig i de kommunala bostäderna i förorterna. Demografiska

grupper som barnfamiljer med ensamstående föräldrar, förtidspensionärer, allmänna problemhushåll och invandrare med låginkomst segregeras från högutbildade och/eller höginkomsttagare (Vidén, et al., 1992).

Ett annat problem med miljonprogrammen var den ofta ganska höga andelen omflyttningar (Ibid). Upp emot 30% av hyreslägenheter i vissa områden bytte hyresgäst en gång om året, vilket är nästan mer än tre gånger mer i jämförelse med mer inbodda bostadsområden. Tomma lägenheter och brutna kontaktnät var en orsak till social oro, som förvärrades av att de vakanta bostäderna ofta tilldelades missbrukare och andra typer av problemhushåll från bostadsförmedlingen (Ibid).

Speglingen av de sociala utfallen som rådde i miljonprogramsområdena blev ofta missvisande i media (Mack, 2021). Friesen, et al. (2012) skriver att det är svårt att utvärdera sociala förhållanden som inkludering, trygghet samt balansen mellan det offentliga, privata och sociala livet, i jämförelse med tekniska aspekter. Därför kan de på sätt och vis lättare försummas av både media och myndigheter (Ibid). Förorterna som präglades av miljonprogrammets kritik har sedan dess blivit målade som negativa av både media och politiker. De kallas historielösa, nästan infekterade av en identitetslös utbytbarhet och bortom räddning (Mack, 2021). Eftersom områdena inte ansågs ha en historia, sågs inte heller något nuvarande eller en framtid. De positiva värdena i det sociala livet som pågick i miljonprogrammen porträtteras sällan. Vardagliga möten med grannar och vänner, grillning och lekande barn uppskattas uttryckligen starkt av invånarna, och särskilt nämns tillgången till vackra och lummiga grönområden. Den modernistiska utformningen som bland annat innebar rymliga ytor för utevistelse ingav känsla av frihet. Grönskan har påverkat uppfattningen och hågkomsten av dessa boplatser, och har bidragit till en form av nostalgi för förorternas långtidsboende (Ibid).

2.3.4. Krav & normer

Detta avsnitt berör frågor som inkluderar olika typer av regelverk, krav och normer som finns inom stadsplaneringsbranschen och som ofta grundar sig i politiska beslut. Dessa ställer bland annat krav på boende- och utrymmesstandarder samt fysisk miljö, men även tekniska krav på byggandet av dessa. Ett exempel på en sådan norm är trångboddhetsnormerna som Boverket (2016b) publicerat som riktlinje för bebyggandet av nya bostäder.

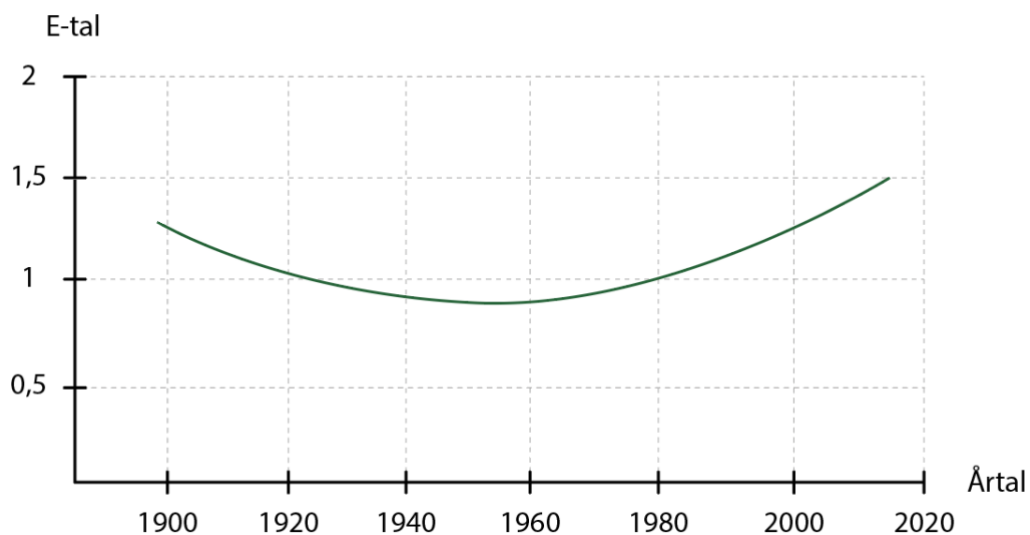
Som nämnt i avsnitt 1.1, är det till viss grad kommunernas ansvar att tillgodose sina invånare med bostad. I lagen om kommunernas bostadsförsörjningsansvar (2000:1383 rev 2013:866) står det att:

”Varje kommun ska med riktlinjer planera för bostadsförsörjningen i kommunen. Syftet med planeringen ska vara att skapa förutsättningar för alla i kommunen att leva i goda bostäder och för att främja att ändamålsenliga åtgärder för bostadsförsörjningen förbereds och genomförs.” (Sveriges Riksdag, 2000)

En annan typ av norm som framgår i litteraturen (Malmö stad, 2018b) är exploateringsstal (e-tal), som är ett av verktygen som finns för att kunna mäta, eller ge en uppfattning av hur tät ett område eller en stad är. E-talet kan räknas ut på olika sätt, men utgångspunkten för uträkningen är summan av den totala bebyggda ytan dividerat med en begränsad markyta som bebyggelsen står på. Alltså adderas alla våningsantals ytor för att sedan ställas i relation till en viss yta som den ingår i – som exempelvis fastighets- eller kvartersyta (Ibid).

I en del svenska städer kan en stor skillnad i utveckling av e-tal ses mellan dagens standarder och de som funnits under 1900-talets olika epoker (Malmö stad, 2018b). Under 50-60-talen låg e-talet lägre än vad det någonsin gjorde i tidsperioden mellan slutet på 1800-talet och idag. Malmö stad (2018b) har registrerat att e-talet har gått från runt 1,8 till att sedan ligga på 0,8 under seklets mitt. Därefter har värdet stadigt gått upp för att idag återigen ligga på 1,8. De områden som tenderar att ha väldigt högt e-tal har ofta en äldre kvartersstruktur. Idag finns inget regelverk eller officiell norm för e-tal. Svenska kommuner varierar ofta mellan olika referensvärden i sina projekt (Ibid). Ett förhållningsätt är att försöka hålla sig till ett värde som åtminstone ligger över 1 (Dalman, 2021).

Tabell 1: Utvecklingen av det genomsnittliga e-talet. Grafen representerar värden från tidstypiska områden med flerfamiljsbostäder. Graf av Roxana Ghiaei Moghaddam med data hämtad från Malmö stad (2018b).

Med miljonprogrammet som historisk referens

Den part som hade störst medverkan i att förverkliga de storskaliga planerna under 60-70-talen var de kommunala bostadsföretagen (Vidén, et al., 1992). De stod för den större delen av bebyggelsen av flerbostadshus redan sedan 1947, men behövde sedan öka sina resurser för att kunna bedriva det stora bostadsbyggnadsprogrammet. Därför avverkades många av de mindre företagen inom branschen för att istället slås ihop till större administrativa enheter (Ibid). I övrigt delades ansvaret för bostadsförsörjningen upp mellan staten och kommunerna, där den förstnämnda parten stod för standardisering och finansiering medan den andra parten stod för fysisk planering av mark tillgänglig för exploatering. Dessvärre saknade flera kommuner resurser för att bedriva någon form av långsiktig markpolitik, och efter utredningar och propositioner drivna av riksdagen erbjöds ett så kallat markförvärvslån. Lånet gav kommunerna möjlighet att strukturera markanvändningen med fleråriga planer och på så sätt styra sin stadsplanering på ett mer långsiktigt sätt (Ibid).

Ett genomsyrande mål under miljonprogrammet var att den genomsnittliga bostadsstorleken samt utrustningsstandarden skulle höjas (Vidén, et al., 1992). Förutom komplement som tvättstugor och parkeringsplatser skulle bebyggelsen utformas med stort fokus på goda allmänna kommunikationer till regionens arbetsplatser och service. Som exempel räknar Vidén, et al. (1992) upp: lokal service som bank, postkontor, matbutik, kommunal barntillsyn och skolor, samt mödra- och barnavårdscentraler. Vidén, et al. citerar också en av regeringens dåvarande propositioner, som även återfinns i ett regeringsyttrande från näringsdepartementet:

”...hela befolkningen skall beredas sunda, rymliga, välplanerade och ändamålsenligt utrustade bostäder av god kvalitet till skäliga kostnader” (Näringsdepartementet, 2018; Vidén, et al., 1992)

De nya kraven på bostadsproduktionen satte byggherrar, byggnadsentreprenörer och materialindustrin i hård ansträngning. Arbetskraft importerades från övriga Norden och södra Europa, och invandringen blev omfattande under 60-70-talen. För att kunna hålla takten på den begärda produktionsexpansionen utvecklade tillverkningsindustrin alltför maskinella metoder. Industrialisering och standardisering tvingades på sätt och vis fram, och så småningom initierade materialindustrin en sorts utvecklings- och experimentbaserad verksamhet. Det genererades nya sorters material och arbetsmetoder som sattes i bruk, och de satte en väsentlig prägel på miljonprogrammets genomförande (Vidén, et al., 1992).

År 1967 kom en ny trångboddhetsnorm som innebar att det högst fick bo två personer per rum, exklusive kök och vardagsrum (Boverket, 2016b). Fler och fler började successivt att efterfråga rymligare bostäder med högre standard, vilket styrks av de kartläggningar av efterfrågebehovet samt bostadsutredningar som

utfördes under 60-talet. Eftersom påbörjandet av miljonprogrammet nalkades, sågs det som en möjlighet att höja bostadsstandarden ytterligare, vilket ledde till upprättandet av den nya normen (Ibid). Beslutet ledde till en teknisk förhöjning av bostadsstandarden, och trångboddheten minskade från 34% till 4% under perioden mellan 1960-1980 (Vidén, et al., 1992). Emellertid var standarden och kvalitén låg gällande utemiljöer, service och kommunikation – främst på grund av bristande ambition och planering (Ibid).

2.3.5. Boendemiljö

Denna aspekt innefattar de trivsel- och hälsfaktorer som kan finnas på en boplats, som exempelvis buller, luftföroreningar och tillgång till rekreativa områden. Dessa typer av parametrar påverkar inte bara den upplevda kvalitén på boendet, utan även invånarnas hälsa och välmående.

Förtätning i olika former kan ibland leda till åtgärder som innebär en kompromiss av stadens uterum. Förutom att grönområden ofta blir bortprioriterade (Boverket, 2016a), förekommer det allt oftare att barns utemiljöer blir allt mindre till ytan (Lunds kommun, 2017a). För att motverka den typen av effekt från förtätningen, publicerades 2015 ett allmänt råd från Boverket som skulle förtydliga plan- och bygglagens sektion om tillräcklig friyta för förskole- och skolgårdar (Boverket, 2015). Där står tydligt att en friyta med syfte för lek och utevistelse i anslutning till skola eller liknande verksamhet bör ta hänsyn till bland annat storlek för att ge plats åt aktivitet utan svårigheter eller risk för omfattande slitage, samt att ett mångsidigt vegetations- och terrängförhållande. Övriga kvaliteter som bör uppfyllas av friytans utformning är goda skugg- och solförhållanden tillsammans med god luft- samt ljudkvalitet (Ibid).

Vidare skriver Haaland & van den Bosch (2015) om riskerna att grönområden går miste om i samband med förtätning. I avsnitt 2.2 tas de negativa aspekterna från förtätningen upp, och bland annat Malmö stad (2018a) nämner kompensationsåtgärder som en lösning på utmaningen med minskande grönytor. Dock skriver Haaland & van den Bosch (2015) att de privata grönytor som tas i anspråk i förtätningens namn sällan kompenseras för i offentliga sammanhang i samma utsträckning. De kompenserande ytorna genererar sällan samma kvaliteter som den ursprungliga ytan (Ibid). Likaså skriver Malmö stad (2018a), som tillägger att biologiska värden ibland ersätts med estetiska värden i form av gestaltning, vilket i praktiken inte är en ekvivalent compensation.

En annan aspekt som kan påverka boendemiljön är buller, då det har dokumenterats att exponering under en längre tid kan öka stressnivåerna hos en individ och medföra hjärt- och kärlproblem, huvudvärk och trötthet (Lunds kommun, 2017a). Särskilt barn kan påverkas starkt av bullriga miljöer, och studier har visat att de tenderar att ha högre halter av stresshormon som kan leda till högre blodtryck, samt sämre prestations- och inlärningsförmåga i skolan. De typer av

buller som kan bidra till dessa effekter kallas för samhällsbuller, och kan exempelvis komma från grannar, restauranger, ventilation och trafik. Ofta utförs kommunala utredningar i olika utbredning för att kartlägga vilka områden i städerna som är mest utsatta för buller, och ofta prioriteras utemiljöer för barn och unga för att motverka att dessa exponeras för alltför höga nivåer (Ibid). Trots att effekterna av höga bullernivåer bevisats och att åtgärder tas från kommunens håll, har det blivit en utmaning att uppfylla statens krav på nyproduktion och samtidigt hålla nere bullernivåerna. Lunds kommun (2017a) skriver att det ofta byggs flerfamiljsbostäder i områden som utsätts för höga bullernivåer. De krav som ställs från Boverkets håll är att bostaden ska ha en avskild plats för vila och sömn, och att ljudnivån där inte ska överstiga 25 dB (Ibid). Dock innefattas inte bostäder under 35 m² i denna förordning då Boverket (2020) inte anger att den typen av bostad behöver ha en avskild plats för sömn och vila. Just nu byggs väldigt många mindre bostäder eftersom det är stor brist på dessa i relation till efterfrågan. Det innebär att undantag kan göras när det gäller bullerexponering i de områdena (Lunds kommun, 2017a). I och med att det är ett sådant tryck på bostadsproduktionen kan det i vissa fall förekomma att undantag görs ur bulleraspekt, som innebär att särskilda nyproduktionsområden kan utsättas för överflödigt buller trots Boverkets regleringar (Ibid).

Ännu en aspekt som anses gå hand i hand med buller är luftföroreningar – då båda ofta kommer från vägtrafik. Trots att luftkvaliteten blivit bättre i Sverige de senaste årtiondena förekommer fortfarande luftföroreningar i så höga halter att de kan påverka hälsan negativt (Lunds kommun, 2017a). Exempel på konsekvenser av detta är hälsoproblem som astma, lungcancer, hjärtinfarkt och graviditetskomplikationer. Förutom trafik kan föroreningar även komma från långtransport, uppvärmning, eller industriprocesser. De svenska kommunernas miljöförvaltningar förväntas göra kontinuerliga uppmätningar för att säkerställa att nivåerna inte överstiger miljö kvalitetsnormerna allt för mycket. Ett samband har hittats i Skåne som visar på en trend mellan exponering av luftföroreningar och personer med låg utbildning, eller med bakgrund utanför Norden (Ibid).

Med miljonprogrammet som historisk referens

Ett av huvudmålen för miljonprogrammet var att bygga mycket, i snabb takt och till rimliga kostnader (Vidén, et al., 1992). Samtidigt skulle det vara fokus på tekniska och funktionella lösningar (Kristensson, 1994). Därför blev långsiktiga förvaltnings- och underhållsfrågor bortprioriterade (Vidén, et al., 1992). Även utemiljöerna präglades av samma typ av prioritering. Målet med utemiljön var att skapa lättskötta, slitagetåliga och billiga ytor, vilket resulterade i stora asfalterade ytor, gräsmattor, buskagepartier, få träd samt enkel lek miljö. För att effektivisera bygget ytterligare anlades ibland gångvägar med kranbanornas läge som

utgångspunkt, och ofta kompakterades växtbäddarna av de tunga maskiner som användes vid byggandet (Kristensson, 1994).

Miljonprogrammen kunde ofta uppfattas som svårorienterade, trots den ofta strikta utformningen. Orsaken är enligt Vidén, et al. (1992) att bostadsområdena ofta anlades utan någon uppenbar koppling till gatumönstret, och att det sällan fanns några varierade element eller kännetecken i omgivningen att relatera till för orientering. Utformningen av bostadsområdena fick ofta en sorts monumental anda, som vittnade om bristande hänsyn till närmiljön under planeringen. Stadsplanerna var istället lättare att tyda från ett fågelperspektiv (Ibid), vilket visar på en stark teoretisk planering med bristande praktisk förankring.

Ett inslag i boendemiljön var att grönområdena gavs relativt hög prioritering, då det ansågs vara av värde att anlägga ytor avsedda för lek, rekreation, gångtrafikanter och allmän utevistelse. Grönytor med olika funktioner separerades tydligt, och placerades ut i områdena med ett systematiskt avstånd och antal som utgångspunkt. Därför blev andelen grönytor ganska stor, med ett stort fokus på kvantitet snarare än kvalitet. Utemiljön kom att kännetecknas för samma typ av storskalighet och enhetligt uttryck som bebyggelsen, och ofta utformades innergårdar och dylikt efter samma mönster och struktur. Upprepande val av växtlighet samt strikt och enkelt formspråk av gång- och cykelstråk var ofta förekommande (Ibid).

Dessa attribut blev efter ett antal år uppmärksammande av kritiker till miljonprogrammet, som beskrev områdena som betongförorter med karaktärer som monolitiska, torra, oattraktiva och ibland till och med farliga (Mack, 2021).

3. Fallstudie - Brunnshög

3.1. Bakgrund & kommunala målbilder

Den plats som varit i fokus för fallstudien är stadsdelen Brunnshög i Lunds kommun. Området har fått stor uppmärksamhet under de senaste åren då det blev den utvalda platsen för de två forskningscentra ESS och Max IV. Efter påbörjandet av anläggningen av dessa två forskningsanstalter sattes även byggandet av en spårväg i rullning, som ett infrastrukturellt komplement till det nya området samt den övriga staden. Förutom att tillgodose de forskare och arbetare som kommer vara verksamma där med bostäder kommer även stadsdelen bli en del av utbyggnadsprocessen i staden. I Lunds kommuns översiktsplan (ÖP) (2018b) står det som mål att bygga 26 000 nya bostäder innan 2040 - med en takt på 1200 bostäder per år – för att kunna hantera den kommande befolkningsutvecklingen. Samtidigt planeras det för cirka 40 000 arbetande och boende i Brunnshög (Lunds kommun, 2017a).

Kommunen skriver att en av strategierna för exploatering i staden är att bebygga med varierad upplåtelse- och bostadsform (Lunds kommun, 2018b). På så sätt kan mer omväxling skapas i områden med otillräcklig variation – exempelvis genom att tillföra småhus i områden dominerade av flerfamiljshus. Det planeras även för en exploatering och förtätning med betoning på vikten av att expandera med ett resurseffektivt och hållbart tillvägagångssätt, samtidigt som befintliga miljöer, grönområden, samt jordbruksmark bevaras. Den förtätning som ska ske bör helst genomföras nära kollektivtrafiknoder, och jordbruksmark ska i så stor utsträckning som möjligt inte exploateras (Ibid). Att bevara jordbruksmarken som omger kommunens tätorter är något som är återkommande i ÖP (2018b), eftersom den anses väldigt värdefull. Frågan har de senaste åren blivit mer och mer uppmärksammat och kommunen betonar tydligt att jordbruksmark i så stor omfattning som möjligt ska bevaras, för att framtida produktionsmöjligheter för livsmedel och de resurser den kräver säkerställs. De skriver även att den huvudsakliga inriktningen av ÖP (2018b) är att ny bebyggelse främst ska ske genom förtätning. Om undantag måste göras ska marken ändå kunna brukas för

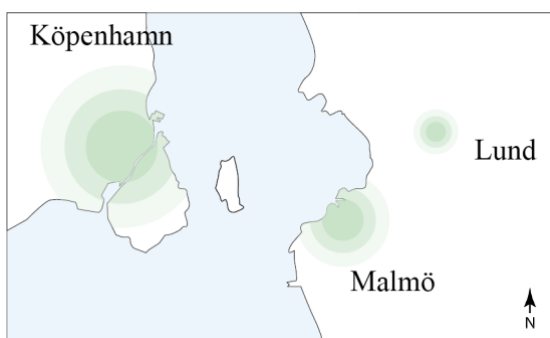
långsiktig livsmedelsförsörjning, åtgärder för klimatanpassning eller rekreation (Ibid).

Gällande kollektivtrafik skriver kommunen vidare om vikten av att bygga kollektivtrafik i nya områden innan bebyggelsen tillkommer, för att kunna säkerhetsställa goda förutsättningar för hållbar stadsutveckling. På så sätt kan ett samspel lättare utvecklas mellan kollektivtrafikstrukturen och utbyggnaden. Genom att tillägga fler kollektivtrafiknoder i stadsdelarna kan de mindre närområdena lyftas samt främja lokala möten i den sociala infrastrukturen, och således även stadsdelarnas identitet (Ibid).

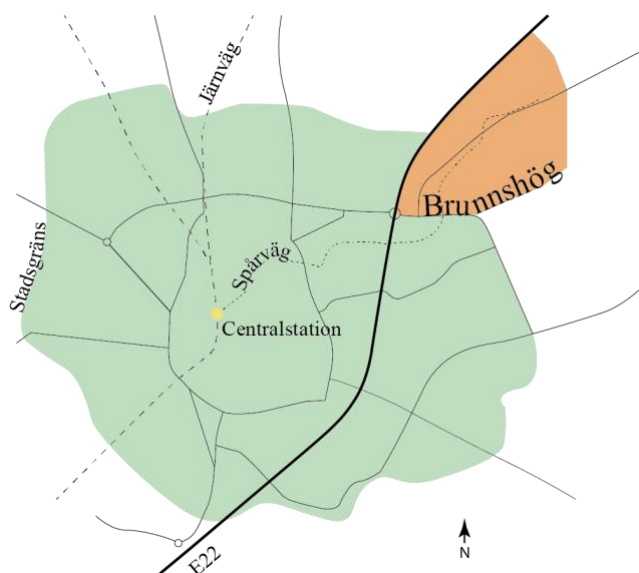
För att kunna planera för målet med 26 000 nya bostäder innan 2040 har Lunds kommun tagit fram ett bostadspolitiskt mål, som 2016 antogs av kommunfullmäktige. Den innefattar flertal strategier som ska göra planerna genomförbara, för att generera ett bostadsutbud som karakteriseras av:

”...ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbara, högkvalitativa bostäder och boendemiljöer som kan tillgodose behov och efterfrågan av bostad hos människor som befinner sig i olika faser av livet, har olika preferenser och olika ekonomiska förutsättningar.” (Lunds kommun, 2018b)

Kommunen uppmärksammar utmaningen med bostadsmarknaden och att de som ofta har svårt att ta sig in på den är unga, studenter och nyanlända. Det är även dessa grupper som söker hyresrätter eftersom det passar deras ekonomi eller livssituation bättre. Sedan poängteras även en av strategierna i det bostadspolitiska målet, som uppger att nyproduktion till 45% ska bestå utav hyresrätter (Ibid).

Figur 2: Områdeskarta Öresundsregionen, skala 1:1 000 000. Roxana Ghiaei Moghaddam. Kartunderlag från © Lantmäteriet.

Figur 1: Områdeskarta Lunds stad, skala 1: 100 000. Roxana Ghiaei Moghaddam. Kartunderlag från © Lantmäteriet.

3.2. Brunnsnög i relation till kommunal planering

Lunds kommun skriver i sin ÖP (2018b) om viktiga områden för stadsutveckling. Bland dessa nämns Brunnsnög, som inom de kommande 20 åren kommer att vara en viktig plats för bostäder och näringslivetableringar. Kommunen har satt upp flera mål utifrån vilka stadsdelen ska utformas. I ÖP (2018b) nämns upprepade gånger att Brunnsnög ska ha hållbarhet som utgångspunkt. Ur ett socialt hållbarhetsperspektiv är det viktigt att området inger trygghet och tillit, och att stadsrummen ska bidra till social sammanhållning (Lunds kommun, 2017a). Det anges också att många av de som förutses flytta till stadsdelen kommer ha utländsk bakgrund då både nyanlända samt forskare och specialister i anslutning till forskningsanläggningarna kommer bosätta sig där (Ibid). För dessa grupper – men också andra – kan det därför bli en utmaning att skapa lokala sociala anknytningar, vilket i sin tur kan leda till känslan av otrygghet eller exkludering. Enligt undersökningar utförda av Statens offentliga utredningar (SOU), som finns med i Lunds kommuns välfärdsrapport (2017a), finns det kopplingar mellan grupper med sämre socioekonomiska förutsättningar och deras tillitsgrad till samhället. Likaså gällande den upplevda tryggheten i de stadsrum som finns att röra sig på. För att motverka detta vill kommunen arbeta med att utveckla en varierad stadsplanering med hög diversitet, som ger plats åt bostadsområden med hög variation av upplåtelseformer. Mötesplatser ska uppmuntra till möten mellan olika människor för att bättre skapa en känsla av tillit. Genom att upplösa barriärer mellan befintliga strukturer kan stadsdelar förenas. På så sätt skapas ytterligare utrymme för människor från olika demografiska grupper att mötas på offentliga platser och bidrar därmed till ett mer jämlikt samhälle (Ibid). Området ska alltså ha som mål att skapa en miljö där lösningar alstras tillsammans med invånarna, för att ge upphov till en socialt integrerad stadsdel.

Förutom social hållbarhet ska området även inkludera ett ekologiskt hållbarhetsperspektiv (Lunds kommun, 2021). I fokus är effektivt utnyttjande av resurser som energi och material, samt ett inducerat intresse för odling i stadslandskapet. Området ska representera den blandade stadsdelen, som blir ett möte mellan stadsmiljö samt park- och odlingslandskapet. För att upprätthålla en koppling till ekologisk hållbarhet finns tredjedelsmålet, som innebär att högst en tredjedel av trafiken till och från stadsdelen ska ske med bil, samt minst två tredjedelar med kollektivtrafik eller cykel (Ibid).

3.3. Brunnsnög i praktiken – en intervju

För att kunna undersöka kopplingen mellan Lunds kommuns målbilder och det praktiska utförandet intervjuades Eva Dalman, som är projektchef för Brunnsnögprojektet. Hon uttrycker att det är svårt att vikta de olika aspekter och

kvaliteter som man jobbar med inom stadsplaneringen, men påpekar att hon tycker att de har jobbat flitigt med hållbarhetsfrågan (Dalman, 2021). Dalman (2021) säger att de i kommunen har ett holistiskt synsätt på hållbarhetsbegreppet, vilket innebär att man har ett helhetsperspektiv över alla dess aspekter då de på olika sätt hör ihop. Av de olika aspekterna är det dock svårast att ta hänsyn till ekonomisk hållbarhet. Konsekvensen av de höga priserna på nyproduktion är att de som bosätter sig där antingen har bra ekonomi eller tillräckligt dålig ekonomi för att få bidrag. Den grupp vars ekonomiska status befinner sig mellan dessa två – det vill säga individer med en lite lägre medelinkomst – faller mellan stolarna och kan eventuellt få svårigheter med att kunna bosätta sig i nybyggda områden som Brunnsnäs. Dalman (2021) poängterar att det är svårt att som planerare påverka just denna aspekt eftersom det är bostadspolitiken som ansvarar för att hantera utvecklingen av bostadspriserna. Vidare påpekar hon att det underlättar att arbeta med just ekologisk hållbarhet eftersom man i Sverige har jobbat med det relativt länge. Det finns mycket kunskap om just denna inriktning, och emellertid mycket stöd från företag inblandade i stadsplaneringsprocessen. Allt fler företag är ute efter att profilera sig samt associeras med hållbarhet, och inriktar sig därför gärna in på hållbarhet (Ibid).

Gällande mobilitet och infrastruktur benämner Eva Dalman (2021), precis som i kommundokumentet, tredjedelsmålet som essentiellt ska minska bilanvändningen. Samtidigt ska gång-, cykel- och kollektivtrafiken uppmuntras genom bland annat den nya spårvägen. Minskad bilanvändning uppmuntras genom bilfria boenden där premisserna är att man inte har egen bil, samt att de boende inte är med och betalar för parkeringsplatser. Man kommer även ha behörighetstrafik i området och kanta stadsdelen med parkeringshus, för att skapa bilfria miljöer nära bostadsområdena. Det blir en principiell planering som verkligen prioriterar gång- och cykeltrafik, och som bidrar till trivsamma samt säkra gaturum (Ibid).

Rörande hänsynstagande till sociala värden tar Eva Dalman (2021) upp den varierade bostadsupplåtelsen som bidragande faktor i planerandet och utförandet av Brunnsnäs – precis som kommunen även skrivit i sina dokument (Lunds kommun, 2021; Lunds kommun, 2018b). Hon räknar upp äldreboende, studentboende, stor andel hyresrätter, radhus, samt äganderätt som de olika formerna av boenden. Samtidigt poängteras det att både hyresrätter med utlovade rimliga hyror samt premiumbostäder för riktigt välbeställda människor ska finnas. Dalman (2021) säger att blandningen kommer leda till att gårdar och offentliga utrymmen kommer delas, vilket enligt Lunds kommundokument kommer bidra till beblandning mellan socioekonomiska grupper och en därmed välfungerande integration. Även 10 % av bostäderna i Brunnsnäs kommer tilldelas socialförvaltningen. För att jobba med kvalitativa boendemiljöer har parker anlagts före bebyggelsen, så att de är relativt väletablerade vid inflytt. För ytterligare inblandning av sociala värden i projektet pratar Eva Dalman (2021) om hur man i Brunnsnäs arbetar med offentliga miljöer och att fokusgrupper med representanter från så många demografiska grupper som

möjligt deltar i arbetet för att uppnå inkluderande offentliga rum. På så sätt minskar risken för exkludering, och att ”planera för det oplanerade” underlättas. Tanken är att det ska initiera ett förtroende som gör att folk känner möjlighet till att omvandla miljöer efter sina egna behov och bruka de mer fritt. Detta gäller främst det torg som kommer utgöra ett sorts centrum för stadsdelen. Kommunen ska alltså agera möjliggörare för invånarna (Ibid).

Gällande krav och normer finns möjligheter att påverka dessa ur ett kommunpolitiskt perspektiv. Dock kan det i vissa andra fall bli att olika regler och förordningar sätter stopp för nytänk, säger Dalman (2021). Om exempelvis Boverket eller andra myndigheter hade gett mer utrymme för utmaningar och nya innovationer hade det gett möjligheter till mer effektiva och moderna lösningar och förhållningssätt inom stadsutvecklingen och dess fysiska genomförande. På sätt och vis håller inte utvecklingen av regelverken från Boverkets håll samma takt som utvecklingen av nya metoder och innovationer inom stadsbyggnad – vilket är den väsentliga utmaningen (Ibid).

Gällande boendemiljön kopplar Eva Dalman (2021) tillbaka till sociala värden, och påpekar arbetet med att utemiljöer tillkommer före bostäderna. Gällande buller och föroreningar är allt väldigt reglerat, vilket ger en tydlig riktlinje för hur arbetet kring det ska gå till.

”Vi klarar kraven helt enkelt, och så förlitar jag mig på att de är klokt satta de där kraven” (Dalman, 2021)

Hon nämner även att höjden av exploateringsgrad som eftersträvas idag kan bidra till skapandet av storskaliga byggnadsstrukturer, som i sin tur kan bidra till dåliga livsmiljöer. Däremot arbetar de aktivt för att undgå den typen av effekt, exempelvis genom att bygga ett större högvåningshus omgivet av jämförelsevis lägre strukturer (Dalman, 2021).

Avslutningsvis får Eva Dalman (2021) frågan om vad hon anser har gått bäst med Brunns högsprojektet baserat på de punkter som diskussionen utgått ifrån. Efter betänketid svarar hon ”ekologisk hållbarhet”, och att hon känner sig trygg med hur de har arbetat med det. Vidare konstaterar hon att den ekonomiska hållbarheten kanske inte har gått lika bra som andra aspekter, men att detta kräver politiska insatser och därmed är utom planerarnas händer.

3.4. Sammanfattning av fallstudie

Fallstudien visar på att ett huvudsakligt fokus ligger på att skapa en hållbar stadsdel, som ska representera den moderna stadsutvecklingen. Eftersom kommunen har ett holistiskt synsätt på hållbarhet (Dalman, 2021), innefattas de fem aspekterna på ett eller annat sätt i planeringen. Att låta Brunns hög vara förebild för utvecklingen av

alla kommande stadsdelar kan vara att ta det ett steg för långt, då just de förutsättningar som finns för området är väldigt säregna. Som exempel är det ett jämförelsevis större fokus på mobilitet i området då en spårväg anlagts genom hela Lunds stad för att tillgodose ett hållbart transportmedel till forskningsanläggningarna. Samtidigt vill man strama åt bilanvändningen genom en områdesstruktur som på sätt och vis försvårar - eller onödiggör - bilägande.

Ytterligare en faktor som gör att Brunnsnäs skiljer sig från andra projekt är det faktum att det byggs på jungfrulig mark. Med det fokus som finns på förtätning idag (Boverket, 2016a; Lunds kommun, 2018a; Malmö stad, 2018b), framgår det att Brunnsnäs är ett undantag i strategierna för hur exploatering i våra städer ska gå till.

Slutligen är projektet nationellt övervakat, på grund av de forskningsanstalter som av europeiska forskningssamarbeten beslutats anläggas just i Lund. Det kan därför nästan ses som ett riksintresse att anlägga ett modernt och representativt närområde i anslutning till anläggningarna eftersom så mycket uppmärksamhet riktas dit. Den strålkastare som skiner på Brunnsnäs skiljer därmed projektet från andra. Dock är många av utmaningarna med Brunnsnäs samma som för andra stadsbyggnadsprojekt. Alla de fem exploateringsaspekterna är relevanta vid markexploatering som sker för att utveckla bostadsområden. Som exempel finns det bland de flesta nyproduktioner utmaningar med att skapa goda sociala förutsättningar på platsen, men en fördel med Brunnsnäs är att befolkningen som ska bosätta sig där är relativt förutsägbar. Man vet redan att det kommer infinna sig en stor andel befolkning med utländsk bakgrund, eftersom det kommer vara ett stort inflöde av forskare och arbetare i samband med forskningsanläggningarna (Lunds kommun, 2017a). På så sätt kan planerare förutse de behov som kommer finnas och vilka krav som kommer ställas på boendemiljöerna av invånarna.

Likt andra projekt finns ett bakomliggande hållbarhetsmål att utnyttja markresurser till fullo i samband med nyproduktion. Därför finns det på Brunnsnäs - likt andra projekt i landet - ett förhållningssätt till områdets e-tal. Just i Brunnsnäs kan det dock konstateras att resursutnyttjandet granskas i större utsträckning, på grund av jordbruksmarken som tagits i anspråk.

Sammanfattningsvis går det att utifrån fallstudien säga att planerarna är nöjda med vad de åstadkommit utifrån de resurser och riktlinjer som tilldelats (Dalman, 2021). Samtidigt är utvärderingen av området ett pågående förlopp då det ännu inte finns någon avslutande etapp för produktionen (Lunds kommun, 2021). Det kommer därför finnas en sorts ovisshet kring vilken riktning projektet kommer ta i framtiden. Men det ger också möjligheten att utveckla och anpassa planeringen åt rätt riktning, samt att utforma den efter ett behov som kan komma att förändras med tiden och utförandet av de olika etapperna.

4. Avslutande del

4.1. Diskussion & analys

4.1.1. Svensk förtätnings- och markexploateringsstrategi då och nu

Hantering av bostadsbrist är en återkommande utmaning inom stadsplaneringen och bostadspolitik. Hur den behandlas är beroende av de ideal som dominerar epoken, samt vilka resurser som finns tillhanda.

Miljonprogrammet präglades av funktionalismens ideologier, vars både positiva och negativa effekter går att se nu i efterhand (Kristensson, 1994). I huvudsak går det att säga att projektet är lyckat, eftersom det löste det ursprungliga problemet – bostadsbrist (Vidén, et al., 1992). Dock har den fysiska planeringen bidragit till enförmiga miljöer med bristande kvalitet (Ibid). I efterhand har även invånarnas ekonomiska förutsättningar lett till ökad segregation i miljonprogrammen, och en del källor yrkar till och med på att politiker på sätt och vis har gett upp hoppet om förbättring i dessa områden (Mack, 2021). I slutändan pekar mycket mot att miljonprogrammen är i behov av upprustning, och att de sällan ger tillräckligt bra förutsättningar för typen av möten och utbyten som stadsutvecklingen strävar efter idag (Kristensson, 1994). Delar av detta problem kan kopplas till otillräcklig förvaltning. Men trots bristande kvalitet idag bidrog ändå miljonprogrammet till en generellt ökad standard som blev ett steg i riktning mot där vi är idag (Ibid).

Utgår man från de fem exploateringsparametrarna för att utvärdera miljonprogrammet, är det ibland svårt att avgöra vare sig förhållningssättet till dem har varit bra eller dåligt. Flera källor är överens om att genomförandet av projektet var en enorm bedrift, och att det med tanke på förutsättningarna har gått bra (Kristensson, 1994; Mack, 2021; Vidén, et al., 1992). Den pressade tidsfristen i kombination med en experimentell anda var förmodligen anledningen till de stundtals negativa utfallen (Vidén, et al., 1992). Idag står stadsplanerare inför en liknande press, och en del källor påpekar att korta planeringstider och pressade projekt ökar risken för ogenomtänkta beslut (Göteborgs stad, 2019; Lunds kommun, 2018b).

Vidare strider källorna ibland emot varandra gällande miljonprogrammets framgång, då vissa påstår att projektets storskalighet har bidragit till fantasilösa och kala boendemiljöer (Vidén, et al., 1992). Samtidigt beskriver andra områdena som lummiga, voluminösa, och frihetingivande (Mack, 2021). Det beror ofta på om frågan ställs till en stadsplanerare, en invånare uppväxt i den typen av miljö, eller en civil utomstående. Det visar på att oavsett hur väl planeringen av våra stadsmiljöer genomförs, har alla fortfarande olika perspektiv. Ett exploateringsprojekt kan exempelvis ha stort fokus på att tillfredsställa sociala värden, men i slutändan kan man inte kontrollera människor och deras beteende (Lunds kommun, 2018b). Exploateringsaspekter och invånarnas mottagande kan vara så oförutsägbara att planerare nu försöker göra sitt bästa för att planera för det oplanerade (Dalman, 2021). Således kan exploateringsaspekterna i sammanhanget bli mindre konstanta, och förändras över tid.

På många sätt skiljer sig idealen som utgicks ifrån då, med de som finns nu. Dock finns där också många grundläggande likheter. Som jämförelse finns två citat nedan som var och en sammanfattar kärnidéerna som var utgångspunkten för stadsbyggandet under miljonprogrammet respektive Brunnshögsprojektet. De två projekten – trots den ansenliga skillnaden i skala och omfattning – representerar värderingar och idéer för sin stadsplaneringsepok. På 60-talet var målet att:

”...hela befolkningen skall beredas sunda, rymliga, välplanerade och ändamålsenligt utrustade bostäder av god kvalitet till skäliga kostnader.” (Näringsdepartementet, 2018; Vidén, et al., 1992)

Och idag är strävan:

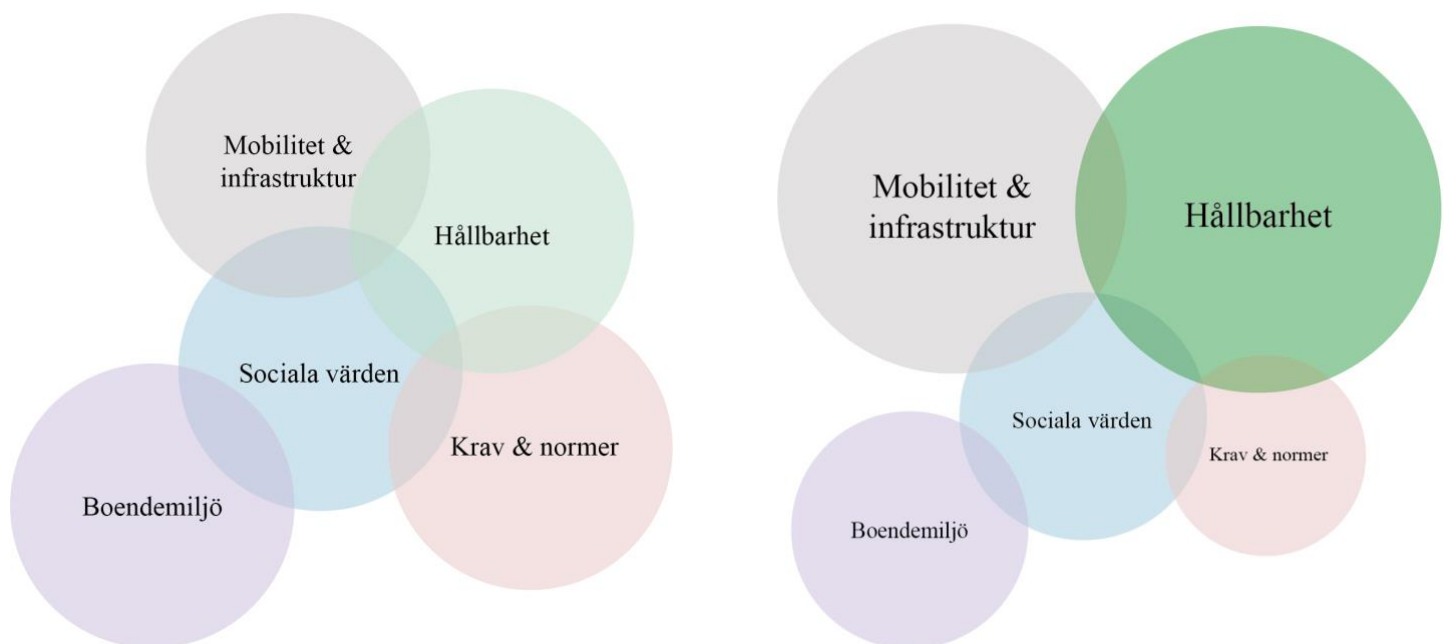
”...ekologiskt, ekonomiskt och socialt hållbara, högkvalitativa bostäder och boendemiljöer som kan tillgodose behov och efterfrågan av bostad hos människor som befinner sig i olika faser av livet, har olika preferenser och olika ekonomiska förutsättningar.” (Lunds kommun, 2018b)

Trots de olika formuleringarna samt de skilda målsättningarna som kan tydas från dessa citat, finns ändå likheter som vittnar om gemensamma utmaningar. Kvalitet, hänsyn till ekonomiska förutsättningar och inkludering av hela befolkningens behov är gemensamma faktorer för båda epoker.

Den typ av exploatering som av källorna framgår som mest modern och samtida är förtätning (Boverket, 2016a; Burton, 2000; Lunds kommun, 2018a; Malmö stad, 2018b). Ibland framställs denna exploateringsstrategi som en sorts utopisk lösning på alla samhällsproblem, där en tät stad är svaren på den moderna stadens utmaningar (Burton, 2000). I många fall har källor argumenterat på ett mycket övertygande sätt kring förtätning på detta vis. Men oftast undersöks de negativa aspekterna likaså för ett balanserat perspektiv och beredskap inför förtätningens konsekvenser (Boverket, 2016a; Burton, 2000; Lunds kommun, 2018a).

4.1.2. Betydande parametrar inom markexploatering

Syftet med de fem exploateringsaspekterna, som utgör ramverket för uppsatsen, var bland annat att reda ut vilka parametrar som är återkommande i litteraturen och hur de har använts eller utgått ifrån i praktiken. De består utav: hållbarhet, mobilitet & infrastruktur, sociala värden, krav & normer, samt boendemiljö. Var och en representerar olika fokusområden som kan ligga till grund för exploatering, och framtagandet samt struktureringen av dem blev metoden för att avgöra vilka värden som anses relevanta i ett stadsplaneringsperspektiv. Emellertid blev metoden en spegling av hur involverad samt avgörande politiken är i utformningen och genomförandet av stadsutvecklingen.

Figur 3: Till vänster: Venndiagram av de fem exploateringsaspekternas relationer till varandra. "Sociala värden" är den enda aspekten som berörs av alla andra kategorier. Samtidigt är "boendemiljö" den enda aspekten som endast samspelar med en annan aspekt – "sociala värden". Roxana Ghiaei Moghaddam. Till höger: Omarbetning av venndiagrammet där varierande storlek visar på den uppfattade graden av fokus på de olika aspekterna under planeringen av Brunnshögsprojektet. Den mer intensiva färgen på hållbarhetsbubblan indikerar ett större fokus på ekologisk hållbarhet snarare än ekonomisk hållbarhet. Roxana Ghiaei Moghaddam.

Figur 3, till vänster, visar de fem aspekternas relation till varandra. Det är också ett schematiskt sätt att ta reda på vilken aspekt som faktiskt är mest betydande när vi bygger ut våra städer. Aspekterna är inte definitiva, utan kan ingå i varandra vilket innebär att deras omfattningsområde kan fluktuera. Fler samband än de som framgår av figuren kan dras, men avgränsningar har gjorts för att bibehålla en form av struktur. Avgränsningarna är gjorda utifrån de som nämns i introduktionen till varje aspekt under avsnitt 2.3.1-2.3.5.

Den aspekt som är i relation och samspelar med alla andra aspekter är sociala värden. Och i efterhand är det inte ett förvånande resultat. Ställer man sig den enkla frågan ”vem bygger vi våra städer för?” så är det främsta och enklaste svaret: för människor. När en stadsdel förtätas eller exploateras sker för att ge plats åt ett nytt bostadsområde, är det för att ge människor möjligheter, bättre förutsättningar, och i slutändan bättre livskvalitet. Vi bygger våra städer för invånarna, och därför är sociala värden alltid relevanta. De övriga aspekterna bidrar ofta på ett eller annat sätt till förbättring av de sociala förutsättningarna, vilket än en gång gör det till den mest centrala aspekten. I olika exploateringssammanhang kan olika aspekter väljas ut och förhöjas som målsättning för vissa projekt. Som exempel finns Brunnsnäs – vars främsta målsättning är att bli en hållbar stadsdel (Lunds kommun, 2021). Figur 3, till höger, visar på den upplevda graden av fokus på vardera aspekt i planeringen av projektet – baserat på fallstudien. Av intervjun framgick det att varje aspekt självfallet anses viktig och att de var och en tas på stort allvar (Dalman, 2021). De mest betonade aspekterna är emellertid främst hållbarhet samt mobilitet och infrastruktur. Övriga kategorier anses fortfarande vara av betydelse, men representerar inte projektet på samma sätt. Som exempel finns aspekten sociala värden, som under fallstudien framgick som en väldigt viktig aspekt. Samtidigt är den, som tidigare konstaterat, den centrala aspekten för de flesta exploateringar. Därmed görs redan ett aktivt arbete för att se till att alla aspekter bidrar till dess inflytande på planeringen. Istället upplevs ett betonat fokus på hållbarhet samt infrastruktur, i och med att det tillförts ett helt nytt och innovativt färdmedel till Brunnsnäs – spårvägen. En grönare färg på hållbarhetsbubblan representerar ett större fokus på ekologisk hållbarhet snarare än ekonomisk hållbarhet – ett förhållningssätt som framgick av intervjun med projektchefen (Dalman, 2021).

De fem aspekterna är utgångspunkt för jämförelse mellan de tre perspektiv som presenterats i uppsatsen: nutida värderingar i litteraturen, nutida värderingar i praktiken samt de historiska värderingarna representerat av miljonprogrammet. Diskussionen kretsar kring hur de tre perspektiven förhåller sig till aspekterna.

Hållbarhetsaspekten har visat sig vara mycket aktuell inom modern stadsplanering, men dessvärre har aspekten blivit utelämnad från miljonprogrammet på grund av att ämnet inte var särskilt uppmärksammat och att begreppet ännu inte fanns (FN, 2016). I modernt sammanhang uppfattas det - baserat på storstadsregionernas dokument - som en tydlig trend att marknadsföra

sig som ”hållbar stad”, ”hållbar kommun” eller ”hållbart företag” (Göteborgs stad, 2019; Malmö stad, 2018c; Stockholms stad, 2021). På grund av allt stöd och den uppmärksamhet som ekologisk hållbarhet fått, har dess utveckling kommit relativt långt. När det kommer till tillämpningar av ekonomiskt hållbara teorier upplevs det inte som lika välformulerat i litteraturen (FN, 2016; Lunds kommun, 2018b; Lunds kommun, 2021). Eva Dalman (2021) konfirmerar utmaningen och uttrycker att det är svårt att bedriva frågan som stadsplanerare, då direktiv kommer ovanifrån. Ett otillräckligt utbud av bostäder av varierade prisklasser på marknaden försvårar inkludering av alla befolkningsgrupper och leder således till bostadssegregation (Göteborgs stad, 2019). Det framgår dock inte av litteraturen inte hur den ekonomiska aspekten ska lösas. Istället presenteras förtätningen som ett av svaren på bostadssegregationen (Boverket 2016a; Lunds kommun 2018b). En kan ställa sig frågan om det hade varit effektivare och mindre kostsamt för samhället att vidta åtgärder för att reglera bostadspolitiken och dess påverkan på de allt större klyftorna i den marknadspräglade bostadsbristen. Vidén, et al. (1992) tar upp den typen av reglering som skedde under miljonprogrammet, där ett ökat bostadsbidrag ansågs effektivare än en fortsatt ökad bostadsproduktion.

Planeringen av mobilitet och infrastruktur under 60-talet är relativt obenämnt i litteraturen i jämförelse med dagens fokus. Infrastrukturen verkar ha gått från ett enbart transportrelaterat fokus med funktionsseparation som grundläggande ideologi (Vidén, et al., 1992), till ett komplement av den jämlika och sociala staden (Lunds kommun, 2018b). Alla färdmedel ska istället för att frånhållas varandra, kombineras för att bidra till en inkluderande stadsmiljö med tydliga knytpunkter tillsammans med ett övergripande hållbart angreppssätt (Ibid). Brunnhögsprojektet är således ett samtida praktexempel på en modern tolkning av hållbar infrastruktur (Lunds kommun, 2021).

De sociala värdenas betydelse i stadsplaneringen har inte skiftat särskilt mycket i grund och botten (se citat i avsnitt 4.1.1). I stort sett samma värden ansågs vara av betydelse då och nu. Dock har miljonprogrammets påverkan på segregationen i svenska samhällen blivit uppmärksammas, vilket tyder på att en annan typ av strategi bör åtas idag för att uppnå samma målbild men utan det negativa utfallet.

Trångboddhetsnormen som uppfördes under miljonprogrammet var ett steg i riktning dit vi står idag (Boverket, 2016b). Strävan efter högre standard är således en gemensam faktor mellan 60-talets epok och dagens. En annan norm som inte platsar i den gemenskapen är hänsynstagandet till e-tal. Malmö stad (2018b) skriver om hur e-talet låg som lägst under början av miljonprogrammet, och samtidigt skriver de hur synen på parameterns betydelse för den täta staden förändrats. E-talet är idag ett sätt att förhålla sig till stadens densitet (Ibid), och är ett verktyg som bidrar till att mark som tas i anspråk utnyttjas till fullo (Dalman, 2021). Även om en tät stad är det åtråvärda idealet för dagens stadsplanering, finns risken för överexploatering – en storskalighet som enligt både Dalman (2021) och Lunds

kommun (2018b) i slutändan kan leda till oattraktiva stadsmiljöer. Samma typ av storskalighet i form av bland annat höga monumentala byggnader upplevdes under miljonprogrammet (Vidén, et al., 1992). Således kan både tät och gles struktur bidra till samma typ av ogästvänlighet i stadsrummet.

Litteraturen ger spridda åsikter kring boendemiljön i miljonprogrammen (Mack, 2021; Vidén, et al., 1992). Främst gäller det bostadsgårdarnas utformning och kvalitén på grönområdena då det framgår att det funnits ett fokus på kvantitet snarare än kvalitet (Vidén, et al., 1992). I och med det resurseffektiva angreppssättet som finns idag har prioriteringen av dessa bytt plats (Haaland & van den Bosch, 2015). Flera källor nämner vikten av att uppföra kvalitativa ytor i stadsrummen (Haaland & van den Bosch, 2015; Lunds kommun, 2018b; Dalman, 2021). En kvalitativ yta i benämning syftar emellertid på bland annat en multifunktionalitet, där en plats på olika sätt kan omvandlas eller tas i anspråk av sina användare (Ibid).

4.1.3. Planering, produktion & förvaltning för hantering av bostadsbrist

Genom de fem exploateringsaspekterna går det att kartlägga vilka aspekter som finns att utnyttja och ta hänsyn till vid stadsplanering. De delar av aspekterna som förhöjs eller tas i extra anspråk spelar sedan en stor roll i resultatet av projekten de tillämpas på.

Planeringen inför ett projekt är grundläggande för utförandet, och som tidigare nämnt påverkar en pressad tidsfrist både processen och resultatet (Lunds kommun, 2018b). Beviset ses i form av miljonprogrammet (Vidén, et al., 1992). Risken är stor att samma typ av stress upprepar sig idag, då flera svenska kommuner upplever en pressad bostadsmarknad (Boverket, 2018). Därmed kan bostadsproduktionens och samhällsuppbyggnadens kvalitet bli en kompromiss. För att motverka att vissa exploateringsaspekter blir bortprioriterade i den hastiga produktionen, kan planerare se till att utforma en storts hierarki i anläggningen. Exempelvis har Brunnsnäs ett stort fokus på flera av de nämnda aspekterna. För att förhöja exempelvis boendemiljön och den ekologiska hållbarheten arbetar de med grönytor tidigt i anläggningsprocessen (Dalman, 2021). Stadsdelen har likheter med miljonprogrammet i och med att exploatering sker på jungfrulig mark (Lunds kommun, 2021; Vidén, et al., 1992). För att motverka den kala och identitetslösa känslan som förortsområdena hade vid anläggning, vill Lunds kommun att grönytor står etablerade redan innan bebyggelsen kommer till (Ibid). Likaså planeras det för kollektivtrafik, för att säkerhetsställa en fungerande infrastruktur innan det blir bebott (Lunds kommun, 2018b).

Förvaltning av bostäder från miljonprogrammets era har varit omdiskuterat i litteraturen (Kristensson, 1994; Mack, 2021). Vissa är så radikala att de anser att områdena borde rivas ned och byggas om på nytt, och ser inte tillräckligt med värde i de kvaliteter som redan finns för att rädda det (Mack, 2021). Andra anser att det

finns gott om potential om rätt resurser går till rätt förvaltningsmetod (Kristensson, 1994). Att bevara områdena kan anses vara av betydelse eftersom de anses tillhöra en präglade epok inom svensk stadsbyggnad (Mack, 2021), och utgör en stor andel av bostadsbeståndet i Sverige (SCB, 2018). Därför är flertal strategier framtagna för att bevara och förbättra de potentialer som finns i miljonprogramsområdena (Kristensson, 1994). På så sätt kan segregationen minska, samtidigt som tilliten för civilsamhället och den allmänna kvalitén på bostadsområdena kan höjas (Lunds kommun, 2018b).

Förvaltning av den nyproduktion som ska tillgodose bostadsbehovet idag nämns inte lika mycket i litteraturen. Framförallt för att vi fortfarande befinner oss mitt i processen. Men det är också nu som planeringen av förvaltningen är som mest betydelsefull. En strategi för att se till att planering och utförande är i enlighet med varandra är ofta att kommuner uppför bland annat översiktsplaner i kombination med andra redogörande dokument. På så sätt förtydligas kopplingen mellan teori och praktik. Denna koppling kan anses ha varit bristfällig under miljonprogrammet (Vidén, et al., 1992) och har visat sig vara viktig för att säkerhetsställa en fungerande och förutsägbar stadsbyggnadsprocess. Men ibland kan undantag göras, och som exempel finns Brunnsjöprojektet. Om kommunens målsättningar ställs i relation till planeringen av Brunnsjö som stadsdel, framgår det att de inte alltid är i enlighet med varandra. Kommunplanerna förespråkar en minskad exploatering av jordbruksmarkerna som omger tätorterna, och att nybyggnation istället ska ske i form av förtätning – ett mål som Brunnsjö inte uppfyller (Lunds kommun, 2021; Lunds kommun, 2018a; Lunds kommun, 2018b). Kommunen skriver också om betydelsen av att bygga nära kollektivtrafiknoder – något som inte var befintligt i början av stadsdelens planering (Ibid). Den anlagda spårvägen tillkom istället med syfte att tillgodose Brunnsjö med en modern och hållbar infrastruktur.

Trots de bristande kopplingarna mellan kommunplanerna och Brunnsjöprojektet, kan vissa samband dras. Exempelvis tillkom spårvägen innan bebyggelsen, som enligt kommunen är en viktig hierarki för att säkerhetsställa en hållbar stadsutveckling (Lunds kommun, 2018b). Och trots att jungfrulig mark i form av jordbruksområden har exploaterats, har kommunen tydligt jobbat med att skapa en ekologiskt hållbar stadsdel med odling i stadslandskapet som inslag (Dalman, 2021; Lunds kommun, 2021). Det framgår även av fallstudien att det är viktigt att utrymme ges för undantag av regler och normer, för att möjliggöra utveckling av metoder (Dalman, 2021).

4.2. Slutsats

- Uppsatsen visar på att det finns märkbara skillnader i strategi och prioritering av exploateringsaspekter mellan 60-talets stadsbyggnadsepok samt idag. Trots det finns grundläggande gemensamma ideal och målbilder

som exempelvis hänsynstagande till kvalitet, ekonomiska förutsättningar och inkludering av hela befolkningens behov.

- Den exploateringsaspekt som både i historiskt och nutida sammanhang är mest relevant inom stadsplanering är sociala värden, eftersom utbyggnad av städer i grund och botten sker i syfte att förbättra invånarnas möjligheter, förutsättningar och livskvalitet. Arbetet visar även att en utveckling har skett i prioritering av värderingar mellan olika stadsbyggnadsepoker.
- För att säkerhetsställa en god planering, produktion och förvaltning av framtida bostadsområden krävs ett gott samspel mellan teori och praktik. Samtidigt är det viktigt att utrymme ges för undantag, för att möjliggöra en utveckling av metoder.

4.3. Metoddiskussion

Den metod som applicerats på uppsatsen anses ha varit bärande för frågeställningarna. Syftet med metoden har uppfyllts, och aspektuppdelningen har bidragit till en struktur som gett möjlighet till jämförelse mellan olika epoker samt teori och praktik. Metoden har underlättat arbetet med att identifiera återkommande aspekter i litteraturen inom exploateringsbegreppet.

De avgränsningar som gjorts för att ge arbetet en riktning kunde ha gjorts på flera olika sätt. Ämnena som uppsatsen innefattar är breda och kan sammanlänkas med många andra ämnen. En annan typ av avgränsning och metod än den vedertagna hade därför kunnat ge arbetet en annan riktning, och därmed eventuellt ett annat resultat.

Fallstudien var menad att förutom att ge uppsatsen en verklighetsförankring, även representera en samtida ideologi och tankesätt. Att ge ett så uppmärksammat och modernt projekt den rollen kan anses inte ge en helt korrekt representation av de samhällsbyggnadsprojekt som pågår idag. Den kan dock representera de värden som eftersträvas i modern tid. Samma typ av ifrågasättande kan göras av valet av miljonprogrammet som historisk referens.

4.4. Vidare forskning

Utsikter för framtida arbeten är förslagsvis ytterligare fördjupning i aspekterna, eller fokus på en utvald aspekt. Exempel på ett sådant arbete är en bearbetning av den ekonomiska hållbarhetens roll i stadsplaneringen. Vilka som har makt att påverka den aspekten samt dess roll i framtida samhällsutveckling hade varit av intresse att utreda.

Det hade även varit intressant att involvera och diskutera fler typer av exploatering. Som exempel hade utnyttjandet av impedimentmark kunnat undersökas – det vill säga ytor som står oanvända, i form av industrimark eller ruderat mark. Denna typ av exploatering har ökat i flera städer och orter, med särskild betoning på storstadsregionerna. Intressant hade varit att undersöka utvecklingen av användningen av impedimentmark under en tidsperiod, och hur förtätning på en sådan yta skiljer sig från förtätning av andra stadsdelar eller exploateringen av jungfruliga marker.

Referenser

Tryckta källor

- Berg, P., Hedfors, P. & Granvik, M. (2012). Functional density: A conceptual framework in a townscape areas context. *Nordisk Arkitekturforskning*, issue 2, januari.
- Boverket (2015). *Boverkets allmänna råd (2015:1) om friyta för lek och utevistelse för fritidshem, förskolor, skolor eller liknande verksamhet*. Boverket. Tillgänglig: <https://rinfo.boverket.se/fri/pdf/bfs2015-1-fri-1.pdf>
- Boverket (2016a). *Rätt tätt - en idéskrift om förtätning av städer och orter*, Karlskrona: Boverket. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/ratt-tatt-en-ideskraft-om-fortatning-av-stader-orter.pdf>
- Boverket (2016b). *Trångboddheten i storstadsregionerna*. Boverket. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2016/trangboddheten-i-storstadsregionerna.pdf>
- Boverket (2018). *Budgetunderlag 2019-2021*. Boverket. Tillgänglig: <https://www.boverket.se/globalassets/publikationer/dokument/2018/boverkets-budgetunderlag-2019-2021.pdf>
- Burton, E. (2000). The Compact City: Just or Just Compact? A Preliminary Analysis. *Urban Studies*, 37 (11), s. 1969-2006.
- Carlsson, K., Berglund, L., Ericsson, E., Kyllingstad, H., Pädäm, S. & Tornberg, P. (2015). *Styrning av bebyggelseutveckling: Förtätning och utglesning*. Naturvårdsverket. Tillgänglig: <https://www.naturvardsverket.se/Documents/publikationer6400/978-91-620-6670-3.pdf?pid=16475>

- Flyvbjerg, B. (2006). Five Misunderstandings About Case-Study Research, . *Sage Journals*, vol. 12, issue 2, april, s. 291-245.
- FN (2016). *FN fakta hållbar utveckling; Omställning till hållbar värld brådskar*. FN.
Tillgänglig: <https://fn.se/wp-content/uploads/2016/08/Faktablad-2-12-Hållbar-utveckling.pdf>
- Friesen, C., Malbert, B. & Nolmark, H. (2012). Renovating to Passive Housing in the Swedish Million Programme. *Planning theory and practice*, vol. 13, 22 mars, s. 115-131.
- Göteborgs stad (2019). *Kartläggning; Göteborgs stad budgetmål och övergripande styrning i förhållande till Agenda 2030 - Globala målen för hållbar utveckling*, Göteborg: Göteborgs stad.
Tillgänglig: <https://goteborg.se/wps/wcm/connect/e1ea8873-d1f9-4bc9-847b-e48e825f34c1/Göteborgs+Stad+och+Agenda+2030.pdf?MOD=AJPERES>
- Haaland, C. & van den Bosch, C. K. (2015). Challenges and strategies for urban green-space planning in cities undergoing densification: A review. *Urban forestry & urban greening*, vol. 14, 10 augusti, s. 760-771.
- Kristensson, E. (1994). *Fem förbättrade gårdar: en studie av 1980-talets miljöförbättringsprojekt*. Lund: Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning; Solna: Svensk byggtjänst distributör.
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2009). *Interviews - Learning the Craft of Qualitative Research Interviewing*. 2. ed. red. Los Angeles: Sage Publications.
- Lunds kommun (2017a). *Välfärdsrapport 2017*, Lund: Lunds kommun.
Tillgänglig: https://www.lund.se/globalassets/lund.se/oms_hjalp/folkhalsa/valfardsrapporten-2017.pdf
- Lunds kommun (2018a). *PM5*, Lund: Lunds kommun.
Tillgänglig: https://www.lund.se/globalassets/lund.se/traf_infra/oversiktsplan/oplasmer/pm5_fortatning-i-lund.pdf
- Lunds kommun (2018b). *Översiktsplan 2018*, Lund: Lunds kommun.
Tillgänglig: <https://lundskommun.maps.arcgis.com/apps/MapSeries/index.html?appid=ac1324c0e56a4729a5bb8143ff9c3d3c>
- Mack, J. (2021). Impossible nostalgia: green affect in the landscapes of the Swedish Million Programme. *Landscape Research*, 16 januari, s. 1-16.
- Malmö stad (2018a). *Remiss av betänkande ekologisk kompensation (SOU 2017:34)*, Malmö: Regeringen.
Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/4a8106/contentassets/2528ad4c3b1243ec84df1>

[cedc0e19e48/malmo-stad.pdf?TSPD_101_R0=088d4528d9ab200001695a43f0f5874529db4d15931edd4fdcd122d48d9b3742714d29f2984add9508d319ac1c1430002a0ec2fb3d4a045d05414e51146842818c5f3ba335375cf203f74132a898a34e62dafc0b5bff6027869e0427e296b083](https://www.malmo.se/download/18.198e132616aa40a135a5490/1558361658175/Taethet2018.pdf)

Malmö stad (2018b). *Täthet i Malmö; Planeringsunderlag*, Malmö: Malmö stad.
Tillgänglig:
<https://malmo.se/download/18.198e132616aa40a135a5490/1558361658175/Taethet2018.pdf>

Malmö stad (2018c). *Översiktsplan för Malmö; Planstrategi*, Malmö: Malmö stad.
Tillgänglig:
https://malmo.se/download/18.4f363e7d1766a784af162af/1610100094509/ÖVERSIKTSPLAN%20FÖR%20MALMÖ_antagen_31maj2018.låg.webb.pdf

Näringsdepartementet (2018). *Ett gemensamt bostadsförsörjningsansvar (SOU 2018:35)*. Uppsala: Regeringen.
Tillgänglig:
https://www.regeringen.se/4a7ae7/contentassets/7f45ac9a1aa14d91ba0d847cf36f207a/institutet-for-bostads--och-urbanforskning-ibf.pdf?TSPD_101_R0=088d4528d9ab20005fae61024139c128eef5744be8fe23339d71829ad7dc8b62f14ca5f453bdfec208d053bae01430006b8a5e09a809c3d01fee5bef319e2ccc7f815cdb50353504b5f1daabfff5c60d36f35efb0d285f95b991679b397d5e1a

SOU (2016). *Kommitéedirektiv: Genomförande av Agenda 2030 för hållbar utveckling*, u.o.: SOU (Statens offentliga utredningar).
Tillgänglig: <http://www.sou.gov.se/wp-content/uploads/2016/11/genomforande-av-agenda-2030-for-hallbar-utveckling-dir.pdf>

Stockholms stad (2018). *Översiktsplan för Stockholms stad*, Stockholm: Stockholms stad.
Tillgänglig:
<https://vaxer.stockholm/globalassets/tema/oversiktsplanen/uppdatering-av-op/godkannade-op/oversiktsplan-for-stockholms-stad-godkannandehandling-2020-10-03.pdf>

Sveriges Riksdag (2000). *Lag (2000:1383) om kommunernas bostadsförsörjningsansvar*. Sveriges Riksdag.

Vidén, S., Lundahl, G. & Monasträ, N. (1992). *Miljonprogrammets bostäder: bevara - förnya - förbättra*. u.o.: Stockholm: Statens råd för byggnadsforskning; Solna: Svensk byggtjänst distributör.

Otryckta källor

- Boverket (2020). *Bostadsutformning - lämplig för sitt ändamål*.
Tillgänglig: <https://www.boverket.se/sv/byggande/tillganglighet--bostadsutformning/bostadsutformning/>
[Använd 28 april 2021].
- Dalman, E. (2021). *Brunnshög; intervju*. Intervju den 23 April 2021.
- Lunds kommun (2017b). *Pressmeddelande; Högtidlig invigning av Brunnshög*.
Tillgänglig: <https://www.mynewsdesk.com/se/lund/pressreleases/hoegtidlig-invigning-av-brunnshog-2192385>
[Använd 28 april 2021].
- Lunds kommun (2021). *Om Brunnshög; Välkommen till framtiden*.
Tillgänglig: <https://www.lund.se/brunnshog/om/>
[Använd 11 maj 2021].
- Nationalencyklopedin, u.d. *NE; Exploatering*.
Tillgänglig: <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/exploatering>
[Använd 12 maj 2021].
- SCB (2018). *Drygt 4,8 miljoner bostäder i Sverige*.
Tillgänglig: <https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/boendebyggande-och-bebyggelse/bostadsbyggande-och-ombyggnad/bostadsbestand/pong/statistiknyhet/bostadsbestandet-2017-12-31/>
[Använd 12 maj 2021].
- Stockholms stad (2021). *Agenda 2030*.
Tillgänglig: <https://start.stockholm/om-stockholms-stad/sa-arbetar-staden/agenda-2030/>
[Använd 6 maj 2021].
- Sveriges Riksdag (2010). *Plan- och bygglag (2010:900)*.
Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/plan--och-bygglag-2010900_sfs-2010-900
[Använd 7 juni 2021].
- Sveriges Riksdag (1998). *Miljöbalk (1998:808)*.
Tillgänglig: https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/miljobalk-1998808_sfs-1998-808
[Använd 7 juni 2021].
- UNDP (2021). *Globala målen*.
Tillgänglig: <https://www.globalamalen.se/om-globala-malen/mal-11->

hallbara-stader-och-samhallen/
[Använd 29 april 2021].

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.